

Cartierul Pantelimon

raport de cercetare

coordonator

Vlad Cătună

Realizat în cadrul proiectului Mă numesc Cartier al Make a Point

București, decembrie 2011

Make a Point

Șos. Morarilor nr. 1, Postăvăria Română

Sector 2, București

point@makeapoint.ro

www.makeapoint.ro

Cartierul Pantelimon

raport de cercetare

coordonator
Vlad Cătună

București, decembrie 2011

Mulțumiri

Asociația Culturală Make a Point mulțumește colaboratorilor care au ajutat la realizarea studiului: Simona Gal, Simona Ciotlăuș, Ana Iuga, Bogdan Moroșan, Mădălina Muscă, Alexandru Pantazică, Iris Șerban, George Zamfir.

Fotografii **Vlad Cătună & Dan Vartanian** (fotografii de arhivă)

Design **Alma Cazacu**

Proof reading **Dragoș Ciulinaru**

Produs de **Gall Studio Design**

Tipărit în România

© Make a Point, 2011. Toate drepturile rezervate.

Make a Point

Aduce cultura mai aproape de oameni. Geografic vorbind.

Amplasată într-o hală a fostei fabrici de textile *Postăvăria Română* din Pantelimon, Make a Point este o asociație destinată cercetării și promovării culturii contemporane. Prin reconversia unui spațiu industrial într-un centru pentru producție culturală, Make a Point aduce în Pantelimon artă, film, workshop-uri și evenimente neconvenționale, încurajând interacțiunea ideilor printr-un concept de tip bucătărie americană. Ca inițiativă de regenerare urbană, scopul său este de a organiza activități culturale și artistice la periferie și de a oferi spațiu de expunere pentru mesajele creatorilor contemporani, într-o zonă lipsită de orice infrastructură care să ofere accesul locatarilor cartierului la cultură. O platformă complet funcțională și deschisă.

Mă numesc Cartier

Proiectul *Mă numesc Cartier* a pus în practică preocuparea unei echipe tinere pentru un cartier bucureștean care merită mai mult. Pentru a înțelege mai bine spațiul periferiei și locuitorii săi, Make a Point a realizat o cercetare sociologică asupra modurilor de petrecere a timpului liber în cartier, iar pe parcursul a patru luni (sfârșitul lui august - începutul lui decembrie), a organizat o serie de evenimente educaționale, artistice și sociale. Acestea aveau ca scop revitalizarea peisajului cultural al periferiei prin alternative de petrecere a timpului liber ca expoziții (documentară și de artă contemporană), reuniuni recreative în parc, ateliere creative, plimbări pe bicicletă, dezbateri publice despre posibilitățile de explorare prin cultură ale spațiului urban.

Orașul se schimbă o dată cu noi și credem că numai împreună putem contribui la revigorarea unui spațiu familiar.

Echipa: Cynthia Canela, Alma Cazacu, Vlad Cătună, Florian Ciorică, Dragoș Ciulinaru, Andreea Curt, Andreea Dobre, Valentina Iancu, Ioana Lazăr, Mădălina Roșca

Proiectul este realizat cu sprijinul financiar primit în cadrul programului Tineret în Acțiune și Administrația Fondului Cultural Național.

Cuprins

09 *Introducere*

10 *Justificare*

11 *Context*

12 *Analize*

- 12 Pantelimonul cu case
- 13 Arhitectura socialistă
- 15 Spre blocuri
- 16 Povești despre oamenii din cartier
- 17 Atunci vs. Acum
- 19 Dezindustrializare – spațiul industrial al cartierului
- 23 Grafitti în cartier
- 25 Târgul de vechituri
- 27 Târgul de vechituri în Pantelimon
- 27 Rolul autorităților în cartier
- 28 Stadionul Național – ca formă de petrecere a timpului

29 *Metodologie*

- 30 Fotografia

31 *Analize (2)*

- 31 Versuri de cartier
- 31 Timp liber, parc și spațiul din fața blocului
- 33 Parcul Sfântul Pantelimon
- 33 Alte parcuri

- 34 Fotbal
- 35 Zona “ghetto”
- 35 Jocurile copilăriei
- 37 Revitalizarea jocurilor copilăriei
- 37 Spațiul public în Pantelimon
- 38 Partea de nord a cartierului
- 39 Aleea Pantelimon
- 41 Proiect intervenție urbană
- 41 Spațiul cartierului: Oportunități
- 43 Dorințele exprimate ale actorilor urbani
- 45 Pescuitul
- 46 Piața de pescuit Morarilor

47 *Hărți mentale*

49 *Repere în cartier*

52 *Concluzii*

55 *Bibliografie*

Introducere

În raportul de față ne propunem să contribuim la o înțelegere și o cunoaștere a Pantelimonului prin prisma locuitorilor, a celor care locuiesc în afara cartierului și prin prisma cartografierii fizice a spațiului, încercând astfel să identificăm practicile de consum cultural din cartier. Precizăm de la început că aceste practici nu se rezumă doar la activitățile “consacrate”: teatrul, filmul, cartea și activitățile rafinat–artistice (expoziții, vernisaje, conferințe), dar mai mult înglobează toate activitățile pe care individul le desfășoară în timpul său liber.

Fără să se limiteze la acestea, studiul își propune să aducă în discuție și modul în care locuitorii din Pantelimon își reprezintă cartierul: puncte de referință și semne distinctive ale acestuia. Unde socializează tinerii care locuiesc în Pantelimon? Care sunt modurile de petrecere a timpului liber? În cartier, în exteriorul lui? Unde anume? Care sunt tipurile de activități în care se angajează oamenii din cartier? Mai pe scurt, am vrut să vedem ce se întâmplă în cartier și în proximitatea lui.

Realitatea cartierului Pantelimon este una complexă la fel ca peisajul urban observat și studiat. Am vrea de la bun început să precizăm că monografia cartierului prezentată cât și reprezentările acestuia sunt incomplete în analiză, așadar fără a avea pretenția de a extrapola pentru întreg cartierul observațiile făcute și informațiile obținute de la locuitori. Studiul desfășurat este un proces continuu care va presupune îmbunătățirea tehnicilor de cercetare folosite pentru a avea o viziune holistă asupra a ceea ce se întâmplă în spațiul urban și social analizat prin folosirea cafenelelor publice, fotografia de cimitir, albumul fotografic în abordarea locuitorilor (o serie de fotografii cu Pantelimon pe care persoanele intervievate le supun unui proces de analiză), programe de voluntariat cu tinerii din cartier, harta orașului ca metodă de ghidare a locuitorului ariei studiate, cât și aflarea poveștii vieții unor locuitori prin interviuri realizate în profunzime.

Justificare

Înțelegerea modului prin care locuitorii din Pantelimon produc cartierul prin practicile lor cotidiene constituie obiectivul principal al studiului. Cunoașterea este necesară pentru a putea lărgi spațiul de oportunități a locuitorilor din cartier, adică diversificarea activităților de petrecere a timpului liber, prin acțiunile pe care Asociația Make a Point le propune; având în vedere desigur propunerile locuitorilor dar și inițiativele venite din partea voluntarilor și a celor care activează în cartier. Mai mult decât atât Make a Point încurajează crearea unui grup de inițiativă în cartierul Pantelimon, format din oameni care locuiesc în cartier și care au un cuvânt de spus în deciziile pe care autoritățile locale le iau cu privire la spațiul în care ei își desfășoară activitatea. Vom vedea în capitolele ce urmează că Primăria Sectorului 2 joacă un rol activ în viața cartierului Pantelimon, rol care însă poate fi îmbunătățit.

De altfel, informația obținută este adresată tuturor persoanelor, autorităților și ONG-urilor care sunt interesate de spațiul cartierului Pantelimon. Sunt încurajate proiecte de intervenție urbană (arhitectii și urbanisții prin intervențiile realizate la nivel de spațiu fizic pot influența dinamica fluxului de oameni din spațiul respectiv), de advocacy (mobilizarea oamenilor în direcția rezolvării problemelor de ordin public – politic și pentru influențarea activității administrative a autorităților locale), de informare, de responsabilizare civică, de studii culturale care să încadreze “comunitatea” din Pantelimon în contextul global.

Cercetarea are ca scop secundar facilitarea accesului ONG-urilor în cartier, pe baza informațiilor furnizate, prin spațiul pus la dispoziție (spațiul Make a Point) pentru desfășurarea activităților, cât și prin identificarea locuitorilor “cheie” din cartier. Make a Point încurajează tinerii și organizațiile să propună proiecte de conștientizare a calității mediului fizic din cartierul lor.

Interesul ridicat al acestui demers antropologic este acela de a da atenție ridicată potențialului de implicare al locuitorilor în viața cartierului Pantelimon. Precizăm încă odată că studiul nu se dorește a fi doar o monografie a cartierului, dar mai mult să fie baza pentru înțelegerea interacțiunilor care se formează și cum deciziile luate de grupuri de oameni pot schimba dinamica zonei în care locuiesc.

Context

Înainte de a începe cercetarea în cartier plecasem de la premiza că Pantelimon este la fel ca celelalte cartiere “socialiste” ale Bucureștiului, adică un *cartier-dormitor*, unde individul își petrece majoritatea timpului în casă, satisfăcându-și în principal nevoile primare – de odihnă, de relaxare (TV, radio, presă, calculator, internet; studii relevă că televizorul este principalul canal de comunicare folosit de români), unde mănâncă și unde se simte bine în sânul familiei. Mai mult decat atât, catalogasem la simțul comun cartierul ca fiind spațiu de tranzit, spațiul dintre locuință și locul de muncă, școală, spital, etc.

Rezultatele din raportul “Indicele vieții culturale din România 1998-2007” indicau faptul că în Pantelimon, în Parcul Morarilor (cel mai mare parc din cartier), în perioada 2003-2007 s-au organizat doar două evenimente, în timp ce în Cismigiu, în același interval se organizaseră 86 de evenimente. Un motiv în plus să credem că Pantelimonul este un spațiu cu pondere redusă în desfășurarea activităților de petrecere a timpului liber în cartier, în afara locuinței; ipoteză care pe parcursul cercetărilor ni s-a confirmat în urma interviurilor realizate (“Acum nu mai e loc nici de combinații. Încerci să dai din coate, să iasă treaba într-un fel. Nu prea merge. Nu prea mai ai ce face în cartier. De asta mulți au și plecat în afară. Ce mai fac eu în timpul liber? Cred că glumești . . .”) dar în același timp ni s-a infirmat în urma observațiilor sistematice făcute. Vom detalia în următoarele capitole aceste aspecte.

12

Viața culturală, așa cum am definit-o la început, este puternică și poate fi exemplificată prin adunările din fața chioșcurilor, mersul la biserică, adunările din fața blocului, ieșirile în parc, în restaurantele occidentale de tip McDonald’s (care alături de mașini marchează puternic prezența capitalismului în cartier), statul la coadă, dar și activitățile sportive desfășurate în perimetrul cartierului. Diversitatea culturală este subliniată de asemenea de prezența pe Șoseaua Fundeni a două centre religioase importante din București “Catedrala Credinței ” și “Fundăția de servicii Islamice din România”.

Analize

Pantelimonul cu case

Gențiana Albotă

Primele informații culese despre Pantelimon sunt din 1955, despre zona Socului. Pe atunci, casa de pe strada Sitarului, despre care se povestește a fost făcută cu împrumut de la bancă, de către meșteri italieni, casă de cărămidă, cu un etaj (demolată în 1983). Strada avea doar patru case.

Amintirile despre Șoseaua Pantelimon se concentrează asupra spațiului din cartier. Șoseaua era mult mai largă având următoarele repere : Spitalul Sf. Pantelimon s-a construit pe loc viran, la marginea străzii; Biserica de la Morarilor era chiar la șosea; strada era până la Încerc; blocul cu Ambianța (de mobilă) a fost construit luând din șosea. La început șoseaua era pavată cu piatră albă, iar trotuarele erau nepietruite, fiind prevăzute cu alei de pământ. În acea perioadă nu erau încă blocuri, numai case fără etaj, cu grădini, “așezate, nu garduri mărețe cum erau în Foișor, în zonele mai bogate”(D.V.). Dezavantajul acestei perioade și a acestor case era că nu aveau apă și canalizare. Apa se lua de la cișmeaua din curte. Atmosfera era de sat, liniștită, cu copii care se jucau pe străzi. Mașini erau puține, în schimb erau tramvaie care “circulau foarte bine, din cinci în cinci minute”. O altă amintire din acea perioadă este despre lacul Morarilor care pe atunci era neamenajat, cu stufăriș și se vedea de la șosea (din tramvai). Tot aici se găsea o moară, în dreptul actualelor blocuri D1-D2. Cineva menționează că ceva mai târziu acestei perioade, în dreptul podului de pe lac erau niște clădiri unde își aveau sediul arhivele statului.

Dintre persoanele care povestesc că au trecut prin Pantelimon înainte să se mute aici, impresia pe care le-a lăsat-o atunci cartierul a fost de mahala cu deschidere, locuită de oameni meseriași, “erau cismarii, croitorii”.

Din punctul de vedere al vieții trăite și al timpului liber, o caracteristică importantă a cartierului, menționată de către cei care locuiau atunci, erau jocurile copiilor: pe străzi, prin curțile care erau legate între ele, “copii se ascundeau și alergau” (D.V.). În ceea ce privește activitățile comerciale, magazinele erau foarte puține, doar în zona Socului existând o alimentară și o cofetărie. Piața era lângă Electroaparataj, iar toate produsele de la alimentară se cântăreau, nu erau ambalate.

13

Arhitectura socialistă

Specificul cartierului Pantelimon este desigur dominat de amprenta arhitecturii socialiste, arhitectura unui spațiu organizat care să asigure atât condiții egale de locuire, servicii integrate, un sistem ieftin de transport cât și situarea locuinței în proximitatea locului de muncă. Planificarea urbană a fost în linie cu interesele politice și economice, modul în care cartierul a fost proiectat și dezvoltarea acestuia au urmărit “interesele clasei muncitoare și asigurarea condițiilor egalitare de viață pentru muncitorii din diferitele ramuri ale industriei” (Carvațchi Ioana, 2008). Construirea blocurilor din perioada anilor ‘70 determină specificul socialist al cartierului.

Anii ‘70 au reprezentat momentul de reînnoire urbană în București, proiectul urbanistic Pantelimon fiind considerat la acea vreme ca fiind unul foarte reușit și important în structura orașului. A fost considerat un succes datorită ritmului rapid cu care a fost construit cartierul (cu ajutorul muncii voluntare desfășurate de tineri în cadrul proiectelor de tip “șantierul tineretului”) dar și datorită perspectivelor spațiale oferite de bulevardele largi. Firesc, construirea cartierului survine unor serii de demolări efectuate începând cu anii 65’ când crâșmele, hanurile, casele vechi sunt tăiate de pe hartă pentru a face loc celui mai modern cartier bucureștean: *Pantelimon*.

14

Schimbările și transformările datorate trecerii de la sistemul social la cel capitalist se resimt atât pe plan economic, politic, social și cultural, dar și la nivelul Țesutului și a peisajului urban. Modul de viață a împrumutat formele consumeriste ale capitalismului, dar și cele legate de un program prelungit de muncă. La prima vedere ne-am fi așteptat ca practicile de petrecere a timpului liber în cartier să se diversifice, odată cu deschiderea porților către Occident, numai că acest proces a fost mai degrabă unul reversibil în care oportunitățile de petrecere a timpului liber s-au diminuat și datorită interesului limitat arătat de autorități față de aceste aspecte care duc la o satisfacție cu locuirea mai ridicată.

Menționăm printre schimbări, închiderea cinematografului *Cosmos*, mai bine spus ștergerea de pe harta cartierului Pantelimon a oricărei urme care să ateste prezența cinematografului. (“Ei, dar când eram tineri, mergeam ori la Cosmos la cinema, ori la cofetărie pe Șoseaua Pantelimonului. Vremuri !”, D.T.). Pe suprafața vechiului cinema acum este amenajat *Parcul Cosmos*, parc aflat vis a vis de “capătul lui 14” și în proximitatea zonei de ghetouri, ceea ce îl situează în poziția de parc periferic, rău famat : “...mai treceam prin el, când mă duceam la antrenamentele de fotbal. Nu era zi să nu vezi vreun homeless sau niște bețivi ruși de lume sau țărani veniți de prin Cernica, Cozieni, Pasărea”, (N.T.).

E adevărat că în perioada comunistă, organizarea activităților de petrecere a timpului liber urmăreau un control permanent al indivizilor.

Activitățile de socializare și de loisir ¹ puteau fi realizate doar în cadrul asociațiilor culturale sau sportive organizate și controlate de stat. Acum acestea sunt deținute de mediul privat, fiind frecventate de copii care se înscriu la tenis, fotbal, handbal, tir, volei. Mediul privat este principala platformă pentru practicarea unui sport.

Spre blocuri

Gențiana Albotă

Demolările au început cu anii 1965, pe bucăți, mai întâi fiind construite blocurile de la șosea. Existența suprafețelor largi de la stradă a făcut posibilă această acțiune, spații pentru construcțiile noi fiind alocate din șosea. Impresia celor intervievați este că tot cartierul s-a construit foarte repede, cam într-un an, doi: vizavi de spitalul *Sf. Pantelimon* se construiau deja blocuri de 5 etaje.

Cea mai mare parte a celor care au ajuns să locuiască în Pantelimon au fost repartizați aici de către Faur și întreprinderi de stat: “blocul era deja ales, doar palierul ți-l alegeai”(D.I., 65 ani). Datorită procesului de demolare la care era supus întreg centrul Bucureștiului, unele persoane au fost nevoite să se mute în cartierul Pantelimon: “a fost durere mare să pleci din centrul Bucureștiului. Pantelimonul e departe de centru”(T.R., 35 ani).

Prima impresie a celor veniți aici a fost de deschidere foarte mare: “era o arteră largă și dădea a deschidere (spre deosebire de Militari);” “mi-a plăcut enorm”; “aveai ieșiri”; “era mai liniștit, mai puține mașini, se vedea de la piața [Delfinului] capătul tramvai-elor, la Granitul acolo”; “Era altfel fără copaci.”

Parterele tuturor blocurilor au fost transformate în magazine de stat. Este un fapt menționat de mai multe persoane care au ales să se mute în Pantelimon: “era unul din cartierele care avea magazine și spații comerciale la parter și asta ne-a bucurat”(D.N., 45 ani). Piața s-a mutat la Delfinului prin 1980 (înainte fiind situată la Electroaparataj). Despre prima perioadă sunt laudate magazinele și se spune că erau bine aprovizionate, frumos aranjate. Dar sunt persoane care își aduc aminte de sfârșitul anilor ’80 în care alimentara era goală și vânzatoarele foarte neprietenoase iar când te duceai la aprozarul de la colțul blocului (înainte de spitalul Sf. Pantelimon), “vânzătorul era

drăguț și strâmba din nas când vroiai să cumperi ceva care nu era proaspăt”. Sunt menționate și cozile din spatele blocului, pe care le vedeai de la fereastră, iar cineva povestește cum “s-a născut la unt”: la spitalul Sf. Pantelimon era un magazin mic pentru pacienți, unde se găsea câteodată unt.

Prezența spitalului Sfântul Pantelimon în cartier a fost benefică pentru locuitori pentru că nu se tăia electricitatea. “Ăsta a fost un cartier îngrijit, a fost mereu caldură, au fost cartiere unde era mai nasol. Din cauza spitalului nu se tăia nici electricitatea și nici căldura. A fost mereu apa caldă, nu a fost vitregit ca alte cartier”(G. P., 24 ani). Pe la sfârșitul anilor ’80 a început să se lucreze la parcul *Morarilor* unde s-au pus dalele.

Povești despre oamenii din cartier

Gențiana Albotă

Despre oamenii din cartier se povestește că erau “amestecați”, cartierul nefiind împărțit după statutul social (informația este puțin contradictorie cu afirmațiile luate din zona de Nord-Vest a cartierului unde respondenții au povestit despre mutarea țăganilor în apartamente cu parchet pe care l-au scos și au făcut foc). Locuitorii cartierului în mare parte erau muncitori, “un amalgam de oameni, datorită apropierii cartierului de comună și alte sate”(G.P.). Singurele diferențieri menționate sunt între blocurile proprietate și blocurile unde apartamentele erau închiriate (confort 2). În cele din urmă locuiau oameni cu venituri mici. Din mențiunile unora dintre locuitori am aflat că oamenii cu studii superioare stăteau de obicei la șosea în apartamente de comandate, dar nu neapărat mai mari.

Pentru locuitorii din zona spitalului Sf. Pantelimon reperele cartierului sunt menționate în acest registru: *Galeria Modei și Materna* – “de care toată lumea știa”, *Ambianța* – “era o plăcere, ca o expoziție, iar pe partea cealaltă era poșta, cofetăria”, restaurantul *Laminoru* (“pe undeva între lancelui și Pantelimon”). Este menționată și o *Casă de Cultură* pe Vergului (între grădiniță și Cora), un fel de Școală Populară, “acolo învăța lumea să mai tricoteze, croitorie, desen, pictură. Erau spectacole, fiecare liceu avea spectacol de teatru.”

În acele vremuri destul de puțini dintre locuitori își petreceau timpul liber în cartier, majoritatea spunând că rămăneau în centru după serviciu (în parcuri, cinematografe, la cinacluri, cofetării, cu prietenii). Cu toate acestea parcurile au fost și atunci spații importante de petrecere a timpului liber, ele fiind menționate des în relatările respondenților: “era frumos parcul lacului Pantelimon” și “vapurașul cu care te puteai plimba pe lac în Parcul Pantelimon”. Cinema Cosmos și cinema Aurora (în zona Baicului) erau alternativele “de cartier”, de ieșiri culturale. Una dintre persoane își amintește că la cinema Cosmos mai erau și alte activități culturale ca și la Casa de Cultură mai sus menționată. Un fapt interesant este legat de faptul că noaptea prin anii ’80, se întorceau din centru cu mașinile (RATB) care toate plecau din Piața Unirii.

Poveștile copiilor care au crescut în Pantelimon sunt cel mai des legate de Parcul Morarilor: săniușul – “era periculos iarna să nu ajungi în lac de pe deal, nu era gard, părinții ne spuneau că au murit copii în lac”; erau doar câteva leagăne de fier – “dar inventam noi jocuri cu ele”; copii care reușeau să scape de supravegherea adulților făceau baie în lac, la pod: “mă speria bunica că sunt lipitori”.

Locurile preferate erau podul sau pe deal , unde se juca fotbal (“unde sunt acum tunurile”), un alt loc fiind fântâna din Parcul Florilor care nu funcționa “și ne jucam înăuntru, ne dădeam cu rolete”. O mamă își amintește că în parcul copiilor (în Parcul Morarilor) era numai praf, că nu mai era nisip și că era foarte murdar. Despre acest parc am surprins o relatare interesantă înainte să fie amenajat: “Era dubios, noaptea trebuia să traversezi pe lângă el [pe Șoseaua Morarilor], nu era lumină și mereu se auzeau zgomote, țipete.” Și despre parcul Florilor se povestește cum era neamenajat, “cu mulți boschetari și oameni dubioși”.

Atunci vs. Acum

Gențiana Albotă

Sentimentul general este acela că în cartier nu au avut loc schimbări majore. Cele mai des menționate au fost schimbările benefice în ceea ce privește parcurile și cele negative în privința magazinelor. Amenajarea parcurilor a fost menționată de toată lumea, ele devenind “centrele” principale de socializare și de întâlnire ale Pantelimonului – sunt locurile un oamenii își petrec timpul liber și timpul în familie, socializează și cunosc alți oameni (leagă prietenii plimbându-și câinii). Magazinele de stat, magazinele de cartier s-au transformat în multe bănci și farmacii, transformare considerată de asemenea ca fiind negativă. “Magazinul de pâine a rămas același de când îl știu (de la spital primul pe dreapta)”. Aflăm că autoservirea s-a vândut pe bucățele fiind cumparată de oameni din cartier care și-au deschis un magazin, coafor. Arhitectural nu s-a schimbat mai deloc, doar mai multe reclame (panouri publicitare, bannere situate pe blocurile mari și mult mai multe mașini parcate peste tot. Blocurile au început să fie izolate termic și colorate (“mai frumoase ca în alte sectoare”). Noile repere sunt acum parcurile “foarte frumos amenajate” și marile magazine: Cora Pantelimon, XXL ; cele din urmă fiind considerate de locuitorii Pantelimonului drept emblematice pentru cartier - locurile de care alți bucureșteni știu. Nemulțumirea cea mai des menționată este legată de spațiile comerciale de la parterele blocurilor care sunt ocupate de bănci și farmacii (cineva spune că le-a numărat și sunt 18) în defavoarea magazinelor alimentare; observarea deschiderii unor noi mini-marketuri de cartier atestă totuși revenirea la un echilibru în ceea ce privește magazinele alimentare și cele orientate spre servicii.

Apariția multor localuri de jocuri de noroc și pariuri este un alt aspect perceput ca fiind negativ datorită oamenilor care frecventează astfel de localuri, considerati a fi “mai agresivi”. Observațiile efectuate în cartier atestă că unele dintre aceste localuri de joc de noroc au fost închise (în Piața Chișinău, Piața Diham, Șoseaua Pantelimon). Din punct de vedere urbanistic, lumea se plânge că blocurile sunt prea înalte “trebuiau să fie mai în scări, să fie toate cu soare”(D.V.). O altă problemă sesizată ține de riscul mare de cutremur pe care blocurile din cartierul Pantelimon îl prezintă. “La următorul cutremur mare, nu văd bine blocurile din Pantelimon”. În ceea ce privește spațiul pietonal, problemele se referă la lucrările continue, interminabile și de asemenea la locurile de parcare ale mașinilor care sunt foarte murdare, cu băltoace. Oamenii sunt mulțumiți de noile amenajări efectuate în parcuri (în dreptul spitalului spre lac – “Înainte era o groapă de gunoi, acum au făcut frumos. E o mare realizare, de nu-ți vine să crezi” – este vorba despre parcul care începe din spatele Pieței Delfinului și care se continuă cu promenade de-a lungul lacului Fundeni). Mulțumirile localnicilor

sunt legate și de faptul că drumurile și șoselele sunt întreținute, de transportul în comun – “ne-au pus încă un autobuz” și de introducerea autobuzelor de noapte. Autoritățile Sectorului 2 sunt văzute de către locuitorii cartierului ca fiind competente. Locurile de joacă între blocuri sunt considerate o mare realizare pentru că nu se mai face mizerie în spațiile unde au fost amenajate (înainte se aruncau gunoaie, acolo se scoteau câinii la plimbare). Aceste locuri reprezintă un bun spațiu de socializare pentru părinți și copii “când nu ai timp să mergi în parc”.

Dezindustrializare – spațiu industrial

Dacă anii 70’, 80’ reprezintă pentru statele capitaliste dezvoltate momentul în care se trece la dezindustrializare, în România procesul este unul invers, investițiile în sectorul industrial fiind majore, omul nou fiind strâns legat de conceptul de fabrică și uzină. Schimbările sociale și economice cu care se confruntă România o duc pe aceeași direcție, procesul de dezindustrializare fiind prezent aici mai târziu, odată cu adoptarea principiilor economice și politice neoliberale (ca urmare a revoluțiilor din blocul comunist). Abandonul și degradarea spațiilor industriale au fost principalele efecte ale acestui proces. Dacă în Vest s-a mers pe direcția reconversiei urbane a fabricilor și a altor spații industriale în ansambluri rezidențiale, locații de divertisment și recreere, centre culturale etc., în spațiul românesc, cel puțin în ceea ce privește zonele industriale din interiorul orașelor, s-a ales de cele mai multe ori calea demolării și a construirii de cartiere rezidențiale sau a unor spații de consum. Nu s-au luat în calcul, cel puțin în ceea ce privește ansamblurile industriale Electroaparataj sau Granitul, posibilitatea aplicării unor politici coerente de regenerare urbană.

Dupa Chelcea (2008) dezindustrializarea este atât un fenomen economic cât și unul cultural, dacă aduce după sine transformări ale spațiului urban și ale practicilor culturale. Dezindustrializarea și spațiile postindustriale au înțelesuri diferite pentru grupuri diferite. Pentru diferite bresle care activează în spațiul urban, “fabricile eliberate de funcția productivă” capătă interpretări diferite. Vom vedea ce înțeles capătă spațiile industriale din cartierul Pantelimon într-un context de criză economică și în contextul lipsei unor planuri de integrare urbană dezvoltată.

În cartierul Pantelimon putem vorbi de urmatoarele spații industriale existente :

- în același stadiu abandonat sau reconvertite, spații date spre închiriere: Filatura Română de Bumbac (FRB – așa se raportează oamenii din cartier); Postăvăria Română (Fabrica de Textile) Stiteh, Malaxa, Faur
- dispărute (Fabrica de Pâine Titan, în locul căreia s-a construit Cartierul Rezidențial Hercesa), Electroaparataj, Granitul.

În extremitatea părții de sud est a cartierului întâlnim Gara Titan în jurul căreia pot fi observate fabrica Stiteh și fabrica de pantofi Antilopa. În proximitatea gării Titan se găsesc fabrica Republica (Malaxa) construită în anii ’30 (cunoscută pe atunci sub denumirea de fabrica de țevi Nicolae Malaxa) și căpătând denumirea de Republica după procesul de naționalizare. Mai poate fi observată de asemenea Faur (Uzinele 23 August dupa naționalizare, iar înainte se numea Fabrica Românească de Mașini, ateliere de

reparat locomotive și vagoane Malaxa). Atât Malaxa cât și Faur sunt considerate monumente de patrimoniu. “Viața la Republica a fost grea și încinsă. Păi tăiam țevi în niște condiții inumane” (T.R., vechi angajat al fabricii, mutat în București în tinerețe, actual paznic la Piața Delfinului.) Am vrea să subliniem importanța acestor două clădiri (Nicolae Malaxa și Faur) din proximitatea cartierului Pantelimon, clădiri proiectate în stil modernist de către arhitectul Horia Creangă. O idee de proiect merge în direcția organizării unui tur al cartierului care să pună în evidență arhitectura socialistă a cartierului și să explice urbanismul și modul în care această zonă a orașului s-a transformat de-a lungul timpului. Istoricul cartierului socialist, a cartierului Pantelimon, trebuie realizat la fel cum se organizează turul de informare în centrele orașelor medievale. Sunt necesare astfel prezentări ale arhitecturii și urbanismului socialist pentru a putea înțelege mai bine viața de cartier. În urma colaborării cu echipa de la KiteBike am reușit să organizăm în cartierul Pantelimon proiectul “Trasee Pantelimoneze”, proiect ce presupune plimbări cu bicicleta prin cartier pe trasee pitorești cu plecare din centru.

Întreprinderea Granitul a fost dăruită, pe locația acesteia construindu-se complexul comercial Cora și Mobexpert. Complexul Cora poate fi considerat spațiu de petrecere a timpului liber, aici realizându-se tranzacții de bunuri și servicii, putând astfel să încadram consumerismul la categoria timp liber. Dezindustrializarea și orientarea către sectorul serviciilor au reprezentat momente care au dus la adâncirea inegalităților economice dintre oameni. În urma închiderii întreprinderilor din Pantelimon (Postavăria Română, Fabrica de Pâine Titan) aceștia s-au orientat spre alte modalități de supraviețuire: viața la țară, păzitul, lucrul la piață, comerțul și combinațiile (mulți dintre ei au ieșit la pensie). Altfel, influența pe care a avut-o procesul de dezindustrializare la scara cartierului Pantelimon, se simte în modalitățile de petrecere ale timpului liber care de cele mai multe ori se restrâng la locuința privată. (“A fost greu și e în continuare greu. M-au muncit de când eram mic în fabrica de țevi de la Malaxa. Am ieșit la pensie și acum sunt paznic aici în Delfinului. În timpul liber e televizorul. Mă uit la știri. Mă informez. Mă enervez când văd că aștia din politică nu fac nimic. Și mai rău e că nici tineretul nu mai mișcă nimic. Mă uit la băiat și nu îmi place deloc din ce face. D.I, 65 ani”). Uzina Electroaparaj era un punct de reper pentru locuitorii din estul Capitalei. În perioada comunistă fabrica era cunoscută pentru contractele pe care le avea la export, dar și pentru comenzile pe care le avea în mai multe sectoare ale economiei. Tot în perioada comunistă zona avea un interes economic crescut pentru că existau puncte de lucru ale IDMS¹, instituție prin care românii puteau spera la achiziționarea unor autoturisme Dacia, Moskvich, Lada, Trabant, Wartburg sau ARO. Demolarea Fabricii de Pâine Titan și Electroaparataj aduce după sine schimbarea peisajului urban al cartierului, polii de creștere urbană fiind orientați cu precădere spre zona imobiliară și comercială.

Un caz fericit de fabrică care a fost ferită de seria demolărilor îl reprezintă Fabrica de Textile ‘Postavaria Română’, clădire realizată între anii 1982-1984. Fabrica alcatuită din mai multe clădiri și anexe, nu a fost vândută investitorilor, dar în schimb spațiile (hale, depozite, camere de lucru), au fost date spre închiriere, mai multe firme din sectorul serviciilor (Școala Auto, firme IT, Firme de Birotică, restaurant, servicii de pază, firme de construcții, săli de fitness și aerobic) desfășurându-și aici activitatea. Tot în cadrul Postăvăriei Române își are sediul Asociația Culturală Make a Point.

1

Întreprinderea pentru Distribuirea Materialelor Sportive

Graffiti în cartier

Cum menționam mai sus, fabrica Electroaparaj a fost dărâmată, urmând ca pe terenul fostei întreprinderi să se construiască o zonă comercială (mall/hotel), aflată chiar în proximitatea Stadionului Național “Lia Manoliu”. În perioada de abandon fabrica a fost locul propice pentru dezvoltarea graffiti-ului (sau a vandalismului dacă luăm în considerare legislația în vigoare). Tineri din cartier și din afara lui aveau câteva locuri ale lor “în odaie”, “la birou” sau “la depozit” unde mergeau și desenau. Mai mult decât desăvârșirea actului creativ, aceste locuri au fost mai degrabă spații de exercițiu unde tinerii și-au însușit din practica graffitiului. De aici și importanța redusă pe care o acordă vizibilității mesajului, care în astfel de locații nu este foarte mare.

Fabricile abandonate sau în stadiu de abandon, clădirile aflate în stadiu de degradare au reprezentat mereu locuri propice pentru dezvoltarea acestei mișcări. În Pantelimon, astfel de manifestări, pe care le încadrăm atât la categoria formelor de petrecere a timpului liber, dar și în categoria actelor de protest au fost observate la *Fabrică de Sticlă*, la *Faur*, în blocul abandonat de lângă stația de metrou *Ing. Costin Georgian*¹, pe minicentralele de cartier sau în spatele blocurilor (forme incipiente de graffiti - linii, semne caligrafice). Menționăm că prezența graffiti-ului pe clădirile socialiste care însoțesc marile bulevarde ale cartierului este foarte discretă, aproape insesizabilă. Graffiti-ul sub formă organizată, adică publicitar, pentru semnalizarea unui spațiu privat, de genul spălătoriilor auto, magazinelor etc. a fost surprins pe bulevardul Chișinău la parterul unui bloc, indicând prezența unui magazin (desenul reprezentând “minimarket”) și a unui salor de coafură (tagurile fiind “coafură” și “frizerie”).

Încurajăm folosirea graffiti-ului ca formă de exprimare organizată care să nu presupună acte de vandalism și care să semnalizeze identitatea unui cartier, a reconversiei și a potențialelor activități care s-ar putea desfășura în cartier. Desigur vorbim de ideea realizării unui graffiti - street art - pe turnul de apă din cadrul Postăvăriei Române. Ideea o transformăm în proiect de viitor, încercând prin atragerea de parteneri și artiști să fie realizate desene care să semnalizeze: 1. activitățile desfășurate la Make a Point; 2. potențialul târg de vechituri care s-ar putea desfășura în zonă; 3. părți din fabrici “dispărute” sau existente, practic o serie de desene care să vorbească despre memoria cartierului Pantelimon. Abordarea va fi mai complexă decât realizarea unor desene, mai mult încercând să redea o utilitate turnului de apă. Proiectul va aduna o serie de propuneri venite din partea celor care vor să transforme turnul de apă. Următorul pas în proiect este ca aceste propuneri să fie supuse votului locuitorilor din cartier.

Turnul are o vizibilitate ridicată, apărând în peisajul locuitorilor din intersecția “Costin Georgian”, al celor din complexul de blocuri care înconjoară parcul Morarilor, a celor din cartierul proaspăt construit “Hercesa”, a celor din intersecția Morarilor. Turnul de apă se poate transforma în spațiu public, punct de întâlnire între oameni, unde aceștia pot să se “confrunte cu experiențele celorlalți” (Jan Gehl, 2011), unde poate să crească activitatea urbană. Tot în acest spațiu o altă idee de proiect merge în direcția constituirii unui târg de vechituri care să se desfășoare în weekend cu oamenii din cartier și din afara lui, pentru

¹ Ing. Costin Georgian (fostă Muncii) este o stație de metrou numită după inginerul Costin Georgian (în acel moment era director al Metrorex) ce a murit în înaintea zilei de inaugurare a Magistralei 4. Aceasta a fost deoarece se afla la intersecția cu bulevardul Muncii (actualul bulevard Basarabia) și care unește stațiile de metrou Costin Georgian cu Piața Muncii, aflată pe linia M1 în piața Hurmuzachi.

oamenii din cartier.

Târgul de vechituri

Constrângerile existente, uniformizarea impusă nu doar prin locuință ci și prin bunurile și serviciile oferite, care au devenit din ce în ce mai insuficiente și nesatisfăcătoare, a determinat, după anii 70 crearea unei economii informale, prin care indivizii încep să se diferențieze. Are loc așadar, o proliferarea a capitalului social (stabilirea de noi relații informale), de strategii specifice având ca scop schimbul de bunuri și servicii care în mod obișnuit erau limitate. Cartierul Pantelimon a fost locul “combinațiilor”, locul unde puteai găsi, “dacă știai să dai din coate” aproape tot ce îți doreai (filmul pe casetă video la vecini - cu intrare, floricele și țiğări). După 1989 schimbul informal capătă o formă mai acceptabilă, fiind în primă fază permisă existența acestuia în spațiul public (sub forma târgului de vechituri), ca apoi să fie interzisă datorită haosului creat în spațiul urban. (“L-au închis pentru că ajunseseră oamenii să vândă la orice colț de stradă, să ocupe trotuarele. Era totul un talmeș-balmeș”, T.R., 55 ani).

26

Piața după Lalone (1993) este un spațiu de interacțiuni sociale și economice, care implică diferite tipuri de vânzatori, care adoptă strategii economice diverse și aderă la norme recunoscute social. Piețele au o istorie îndelungată și au fost mereu văzute ca spații unde au avut loc schimburi economice, contacte sociale și culturale. Aceste spații iau forme diverse, de la târgul de bovine și până la conceptul de garaje sales (Crewe and Gregsan, 1998).

După Pachenkov Oleg (1990) târgurile sunt văzute ca locuri sustenabile, unde bunurile second-hand, fiind reciclate și refolosite, circulă, oferindu-le unor oameni oportunitatea de a nu achiziționa obiecte noi, care reprezintă apanajul capitalismului, a societății de consum. De asemenea, piețele oferă oamenilor spațiu necesar pentru practicarea negoțului și a supraviețuirii (în cazul celor care frecventează aceste târguri și cumpără obiectele din rațiuni strict economice: “Aici totul e mai ieftin. Fieru’ de călcat și bateriile astea le găsești aici mai ieftine decât oriunde”, (M.N.-37 ani). Sentimentul pe care îl oferă piața este unul de certitudine și de stabilitate, cu atât mai mult cu cât prețul este unul “bun”.

Târgul reprezintă o activitate economică alternativă la sistemul economic capitalist, având implicații nu numai asupra zonei financiare, dar și asupra modului în care oamenii relaționează, își petrec timpul liber, își spun povestea vieții în contextul fluxului de obiecte perindate prin târg. Astfel, pasarea obiectelor (vechi) împreună cu semnificațiile dobândite, de la un comerciant la altul, sau de la o persoană la alta, prin troc, poveste sau bani completează tabloul economiei de piață, unde lucrurile noi, urmează o traiectorie diferită, hibridă și rapidă, traiectorie specifică postmodernității.

Activitățile informale din târg, pe lângă cele de vânzare, cumpărare, aduc împreună grupuri de oameni, care dau o nouă simbolică spațiului public. În termeni lui Crawford vorbim de “fluiditatea socială” a vieții de zi cu zi, care sparge rutina zilnică urbană. În aceeași accepțiune, târgul poate fi privit ca spațiu unde participanții vin și produc teatru, spectacol și bună dispoziție.

Târg de vechituri în Pantelimon

Dacă se vor pune bazele târgului prin idea de proiect menționată, lumea din cartierul-dormitor ar fi mobilizată în afara locuinței, spre a-și petrece timpul liber în alte feluri decât frecventarea unui parc sau deplasarea spre centru pentru activități de consum. Lărgirea spațiului de oportunități ar fi iminentă, datorită capacității procesului de lărgire a capitalului social și datorită vehiculării economiei informale. Oamenii din cartierul Pantelimon și din afara acestuia ar veni în târg pentru un preț mai bun, pentru negociere, pentru obiecte pe care nu le-ar găsi în altă parte, pentru schimb, pentru socializare, pentru reconstruirea comunităților de practici. Se pune astfel în discuție revalorizarea spațiului, revalorizarea obiectelor deținute (strânse de-a lungul timpului în “pod”) cât și revalorizarea cunoștințelor avute cu privire la obiecte și la modul cum ele au fost, sunt și vor fi folosite.

Acest demers ar putea ridica nivelul participării publice a oamenilor de toate vârstele, indiferent de statusul social, participare ce ar duce la dinamizarea spațiului public. De asemenea, dorim în eventualitatea desfășurării unui târg de vechituri în cartierul Pantelimon, o monitorizare permanentă a acestuia prin folosirea observației și a fotografiei.

Pentru a începe si a putea duce la bun sfârșit un astfel de demers, trebuie să avem în vedere o colaborare strânsă cu Administrația Postăvăriei Române și Primaria Sectorului 2 București. Pentru a ne asigura că se va înțelege importanța organizării unui astfel de târg (fără a percepe o taxă), vom organiza o expoziție documentară de fotografie (fotografii realizate în târgul de vechituri din Valea Cascadelor și fotografii realizate în vechiul târg de vechituri din Pantelimon, înainte de a fi închis) pentru a motiva potențialul târgului. Mai mult decât atât vom sublinia faptul că târgul va fi o activitate organizată care se va desfășura doar în perimetrul Postăvăriei. Acest fapt merită menționat și susținut, întrucât vechiul târg a fost închis tocmai datorită dezordinii în care se găsea, nerespectând nicio formă primară de organizare și plasare în spațiu. Dorim să argumentăm importanța organizării unui astfel de târg, prin prezentarea rezultatelor studiului “Târgul de vechituri în Valea Cascadelor” mizând pe potențialul de petrecere a timpului liber pe care îl are spațiul în acest context.

Subliniem încă odată faptul că dorim o colaborare pe termen lung cu autoritățile locale, pentru lărgirea spațiului de oportunități a oamenilor din cartier (oferirea de spații publice pentru street art, autorizații pentru concerte, facilitarea procesului de intervenție în spațiul urban). Tot în spațiul public din cadrul Postăvăriei Române, propunem în timpul sezonului cald, proiecții de film pentru oamenii din cartier.

Rolul autorităților în cartier

Procesul prin care construcțiile apar sau dispar din cartier/oraș, planurile de intervenție urbană, trebuiesc supuse unor procese de consultare a oamenilor, a locuitorilor zonei, întrucât aceste schimbări afectează în mod direct (pozitiv sau negativ) viața acestora. Consultarea locuitorilor este mai mult decât necesară, fiind o etapă importantă în dezvoltarea spațiului urban. Strategiile de dezvoltare urbană propuse de autorități trebuie să aibă în vedere o abordare complexă, care să surprindă atât elementele fizice (de ordinul locurilor de parcare, a spațiilor verzi, a găurilor din asfalt, al lungimii bulevardelor), dar și cele economice și sociale (prin crearea de spații culturale și educaționale pentru oamenii din cartier). Construirea unui nou ansamblu de locuințe (un exemplu concret, cartierul Hercesa), într-o zonă deja aglomerată, ar trebui să atragă după sine, proiecte de amenajare a unor spații publice, a unor locuri de interacțiuni, care să potențeze fluxuri de oameni, dar și a unor spații culturale.

Pe parcursul observațiilor am surprins preocuparea autorităților pentru mediul spațiului din cartier, dar numai în anumite zone ale. Prezența șanțurilor și a cablurilor răsfrirate, scoaterea liniilor de cale ferată dintre Basarabia și Șoseaua Vergului, amenajarea mobilierului urban de-a lungul lacului Fundeni, renovarea și izolarea clădirilor de pe Șoseaua Pantelimon, sunt câteva dintre acțiunile desfășurate de autorități în spațiul cartierului.

Primăria Sectorului 2 a avut inițiativa de a chema la discuții locuitorii cartierelor Ostrov și Pantelimon. Întalnirea a avut ca obiectiv consultarea populației pentru alcătuirea unui „Plan integrat de dezvoltare durabilă a zonei Pantelimon-Ostrov”, plan ce va fi finanțat din fonduri structurale din cadrul „Programului Operațional Regional, Axa Prioritară 1 – Sprijinirea dezvoltării durabile a orașelor, poli urbani de creștere, Domeniul de intervenție 1.1. – Planuri integrate de dezvoltare urbană, Sub-domeniu: centre urbane”. Programul are ca scop creșterea calității vieții bucureștenilor din cele două cartiere ale capitalei: sisteme de supraveghere video, amenajarea unui parc și plantarea materialului dendrologic în scuaruri și pe malurile celor 3 lacuri din zonă. Printre proiectele suspuse dezbaterii publice gândite de autoritățile sectorului 2 se numără: repararea a 60 de străzi, amenajarea locurilor de parcare la sol și supraetajate, înființarea de piste pentru bicicliști, organizarea a două centre sociale moderne alături de: “ a. montarea unor elemente de mobilier urban pentru recreere și achiziționarea de echipamente de informare și comunicare moderne pentru înființarea de infochioșcuri destinate cetățenilor si b. pentru persoanele aflate în risc social sau în vârstă, precum și pentru copii și pentru integrarea rromilor, primarul Onțanu intenționează să amenajeze două centre sociale moderne, unul în Pantelimon și altul în Ostrov, cel din urmănd fiind prevăzut cu dispensar, farmacie și bibliotecă.”(site-ul primăriei sectorului 2 București). Toate proiectele sunt cuprinse în Planul Integrat de Dezvoltare Urbană Ostrov – Chișinău.

Stadionul Național

ca formă de petrecere a timpului

Construite între 1950- 1953, parcul și stadionul “Lia Manoliu” au fost considerate unele dintre cele mai mari investiții în Bucureștiul de după războaie. A avut ca scop facilitarea accesului la cultură, sporturi și loisir al oamenilor care munciau în uzinele de stat. Aflat în proximitatea cartierului Pantelimon și fiind mărginit de cele două bulevarde mari, șoseaua Pantelimon și bulevardul Basarabiei, stadionul ocupă un loc important în mentalul locuitorilor din cartier. Tinerii merg în parc, merg la meciuri care se țin pe stadionul Național (dupa o perioadă în care stadionul a fost închis pentru renovare), merg să închirieze terenurile de tenis, fotbal aflate în proximitatea arenei.

Bulevardul Basarabia este un punct important de acces în cartierul Pantelimon, pornind din Piața Muncii și ajungând până în zona industrială Republica. Bulevardul se intersectează cu Piața Costin Georgian care este un important nod auto în cartierul Pantelimon, nod care stabilește 3 căi de acces spre exteriorul orasului. Strada, intens circulată de mașini, este singura care se diferențiază față de celelalte străzi, printr-o diversitate de activități comerciale. Aceste activități se înscriu atât în zona de consum (restaurante, baruri, crâșme, terase, florării, magazine de cartier), dar și în zona de loisir (terenuri de fotbal-nocturne, terenuri de tenis, săli de fitness). Menționăm că aceste spații se găsesc până la intersecția cu Piața Costin Georgian, peisajul schimbându-se considerabil apoi: spații industriale abandonate, linii de cale ferată, boscheți, spălătorii auto, case, depozite.

Metodologie

Cercetarea calitativă are un caracter natural, datele fiind produse în contactul direct cu contextul real al acțiunii, urmărind localul, specificul, singularul și felul în care acestea sînt construite de către oameni în contextele lor. În al doilea rînd, datele calitative se concentrează asupra experiențelor de viață și semnificațiilor date de actorii înșiși dintr-o pluralitate de perspective (Stănciulescu, 2005).

Pentru studiul desfășurat în Pantelimon am folosit triangularea metodelor de cercetare pentru a avea o viziune holistă (cuprinzătoare) asupra a ceea ce se întamplă în cartier, adică nu ne-am rezumat la folosirea unui singur instrument de lucru. Ca metode specifice am folosit observația, fotografia, interviul în profunzime (semi-structurat), dar și discuții informale, hărțile mentale.

Descrierea zonei s-a realizat prin intermediul fișelor de observație compilate luând la pas cartierul. Plimbări sistematice s-au realizat în zona Pieței Delfinului, Parcul Sfântul Pantelimon, șoseaua Pantelimon, strada Ion Vlad, șoseaua Vergului, aleea Pantelimon, Piața Morarilor, Piața Costin Georgian, bulevardul Basarabiei, complexul comercial Cora, zona de ghetto, Parcul Hățișului, Biserica Mărcuța, Metaloglobus, zona Electroaparataj, șoseaua Morarilor, marginea lacurilor ce împrejmuesc partea de Nord a cartierului, zona industrială Pantelimon. Am avut ca puncte de plecare : complexele de blocuri; zonele industriale; traseele utilizate frecvent (am observat fluxuri și mobilitate în și din cartier; mijloace de transport în comun, mobilitate pedestră); spații comerciale (chioșcurile de la bloc, bănci, farmacii, frizerii, super și hypermarketuri, lăcașe de cult: biserici/mănăstiri).

Observațiile desfășurate în cartier s-au limitat la spațiul cartierului cuprins între următoarele puncte : în partea de nord lacuri, în partea de est lacuri, în sud-est cartierul 23 August, în partea de sus complexele industriale Republica și Titan, S-V cartierul Vatra Luminoasă, V - cartierul Baicului, N-V cartierul Electronicii. Observațiile au fost realizate în perioada februarie 2011 - noiembrie 2011.

Dupa cartografierea fizică a spațiului s-a trecut la partea de interviuri cu locuitori ai cartierului Pantelimon. 27 de interviuri s-au realizat cu locuitori ai cartierului, populația investigată fiind diversă. Am încercat să surprindem experiența cartierului dintr-o experiență de istorie personală: de când s-au mutat în cartier, pe unde se plimbă, cum își

petrec timpul liber.

În ceea ce privește folosirea hărților mentale, oamenii nu au fost foarte receptivi la metodă, considerând a fi complicată, preferând astfel mai mult să vorbească despre cartier decât să îl deseneze. Cu toate acestea s-au realizat 30 de hărți mentale, hărți care au vrut să răspundă la următoarele întrebări: care sunt granițele cartierului din punct de vedere a practicilor de utilizare a spațiului; care sunt punctele de acces în cartier; care consideră că este punctul cel mai important al cartierului; pe unde își petrece timpul liber în cartier. Hărțile au fost analizate în capitolul “Hărți mentale”.

Fotografia

Fotografia a jucat un rol important în studierea cartierului, datorită capacității ridicate de monitorizare, stocare și datorită gradului de detaliere oferit. Mai mult decât atât, a venit în completarea textului etnografic — informațiile strânse în urma observațiilor sistematice desfășurate în cartier. Informația culeasă de fotografie este specifică, surprinzând relațiile contextuale care uneori lipsesc din observațiile scrise (John Collier, 1997). Mai mult decât o modalitate de apropiere, de interacțiune și de păstrare a informației, fotografia s-a dorit a fi un instrument de înregistrare a patternurilor de relaționare a oamenilor cu ceilalți: oamenii din stația de autobuz, oamenii stând pe malul lacului, oamenii stând la coadă, copii jucându-se în cartier. Prin intermediul camerei, mai mult decât să “furi” imaginea celuiilalt, poți să stabilești legături, să deschizi discuții informale, să stabilești contacte și să descoperi lumea cartierului prin relațiile subiectului. În partea de nord-est a cartierului, la graniță, au fost surprinse cu ajutorul fotografiei jocurile cu mingea “din spatele blocului” (de data aceasta pe strada care duce spre Piața Delfinului și care nu este terminată) cât și reuniunile între copii de generală. Spațiul, acolo unde nu este aglomerat, oferă prilejul de întâlnire dintre copii, oferă oportunități de joc și de socializare și face posibilă acțiunea de activare reciprocă a evenimentelor individuale. (“Ne șucăream când mai venea unul și își parca mașina pe terenul nostru de joacă. Acum ce să mai zici? Mașinile sunt spre infinit”). Fotografia a ajutat la cartografierea fizică a cartierului, reușind astfel să fie monitorizate aproape toate zonele din spațiul public unde locuitorii pot desfășura activități de relaxare dar și zonele cu potențial de petrecere a timpului. Având în vedere dinamica schimbărilor fizice ce au loc în spațiul urban, în principal datorită motorului economic, dar și a acțiunilor pe care Primăria le desfășoară, cartografierea prin fotografie e necesară pentru a putea urmări și arhiva schimbările survenite în spațiul urban - arhivare a memoriei locului produs de oameni prin practicile lor culturale.

Mizând pe importanța fotografiei în analiză, am considerat util organizarea unui workshop de fotografie cu camere pinhole (stenopa). Prin acest workshop am invitat oameni să realizeze imagini în cartierului Pantelimon cu camere construite de ei, sub îndrumarea organizatorilor. Workshopul a fost gândit pe o perioadă de 3 zile, astfel: prima zi pentru construirea camerei pinhole și ce se poate face cu ea; ziua doi — captarea de imagini în cartierul Pantelimon; ziua trei : procesarea imaginilor și discuții asupra imaginilor. Imaginile au fost expuse în cadrul evenimentului de final al proiectului “Mă numesc Cartier”.

Mai mult decât atât, în cadrul asociației dorim să organizăm cursuri de educație urbană, prin care să prezentăm elevilor diferite subiecte legate de oraș, preluând astfel din

ideile asociației Komunitas. De asemenea propunem organizarea unor sesiune de cursuri de muzică. Mizăm foarte mult pe ajutorul acordat de profesorii care lucrează în instituțiile de învățământ.

Analize [2]

Versuri de Cartier

“Ce frumos e când jonglezi. Cu toată lumea din jur, sunt atât de nebun”(Tony)

Tony, puștan de 15 ani, merge la Școala Generală nr. 77 din cartierul Pantelimon. A locuit în cartier până de curând, pentru că a trebuit să se mute cu părinții în Crângași. În alte condiții nu ar fi vrut să se mute. Îi place prea mult, “e alt aer”, toți prietenii lui sunt aici și cu ei își trăiește adolescența. În timpul liber hoinărește prin cartier, prin parcuri, merge la o bilă cu tovarășii și îi place să compună: versuri de cartier și beat-uri. E fan Dragonul și ar vrea ca mai tarziu să înregistreze un album. Tony ne-a atras atenția la a doua serie de evenimente organizate în Parcul Morarilor, unde l-am văzut implicat în toate activitățile pe care le desfășuram. Tot aici am aflat că el compune versuri. L-am ascultat, ne-au plăcut versurile melodiei “O zi”, le-am notat în carnețel și mai departe le-am publicat în catalogul expoziției de artă contemporană “Privim cartierul”, expoziție care a propus un traseu generic printre imaginile reale, mituri și stereotipuri asupra cartierului. Versurile vorbesc despre nerăbdarea puștiului de a ajunge în cartierul PTM și despre activitățile desfășurate în cartier :“Mergem la plimbare, pe la 77 frate./Facem caterincă, ascultăm muzică, mergem în Mercury./Punem de o partidă de biliard.” (Tony, 15 ani).

A venit la Make a Point la vernisajul expoziției, arătându-se interesat de activitățile pe care le desfășurăm. Am stabilit că vom colabora pe viitor. Ne propunem ca să susținem activitatea muzicală a lui Tony și mai mult să promovăm genul acesta de manifestări la o scară mai mare.

Timp liber, parc și spațiul din fata blocului

Petrecerea timpului liber este diversă. Multă lume și-l petrece în parcurile cartierului sau la biserică, “avem multe biserici în cartier” (biserica Mărcuța, biserica de la Spitalul Sf. Pantelimon, biserica de la Morarilor, Biserica de la Delfinului). Alții spun că nu au timp liber, iar dacă au, stau acasă la televizor, în timp ce unii dintre locuitorii Pantelimonului

nu își petrec deloc timpul în cartier, ci în centru, unde “toată lumea este, . . . Așaaa.. de nicăieri”. Alegerea parcului vine din comoditate, dar și din motive economice: “e cel mai ieftin, la un suc sau restaurant te costă”.

Tinerii cu copii cel mai des merg în parcuri, în locurile amenajate în spatele blocurilor sau în locurile de joacă de la McDonald’s sau Cora. O nevoie identificată permanent este cea a locurilor de socializare pentru tineri - “să aibe tineretul unde să meargă (...) să danseze”. Aceștia fie stau în cartier în fața sau spatele blocului, în parcuri, care nu sunt de cele mai multe ori tocmai locurile potrivite pentru manifestări. Nu au prea multe opțiuni, iar această problemă necesită concentrarea atenției asupra spațiilor dedicate tinerilor din cartier. “Nu sunt locuri unde să ieși, să te poți destinde — un teatru, un cinema, o sală de concerte/spectacole”. Un spațiu actual de întâlnire al tinerilor, l-am identificat la filiala Bibliotecii Metropolitane “Costache Negruzzi” unde doamna bibliotecară ne-a povestit cum tinerii de liceu mai vin aici “să discute și să pună lumea la cale”. Dar există un mare interes pentru posibilitatea petrecerii timpului liber în cartier la un cinematograful, eventual un teatru, cafenele/biblioteci. Avem în vedere pe viitor o idee de proiect care să implice o colaborare cu biblioteca Metropolitană în vederea desfășurării unor proiecte culturale care să faciliteze cadrul de acțiune al tinerilor din licee, prin promovarea lecturii, a filmului, a teatrului și a organizării de proiecte culturale în cartier.

Administrarea spațiilor publice este o prioritate pentru autorități, fiind foarte preocupate de spațiile verzi din cartier. Semnalizăm preocuparea autorităților față de aceste spații de petrecere a timpului liber dar trebuie să avem în vedere că în același timp aceste locuri sunt lipsite în continuare de infrastructura pentru interacțiuni, spectacol și joc uman (aici nu ne referim la existența leagănelor și balansoarelor special amenajate pentru copii). Trebuie să avem în vedere activități care să creeze fluxuri de oameni, aglomerări urbane de timp liber. Teatrul în aer liber reprezintă o activitate care s-ar putea desfășura în spațiile publice din cartierul Pantelimon și care să stimuleze încurajarea activităților în aer liber pentru oameni de toate vârstele. Evenimentele cartierului organizate de Primărie — inaugurările și concertele în parcuri, sunt singura activitate culturală la care mulți au acces, singura forma de cultură (în sensul restrans al noțiunii) pe care o cunosc.

Activitățile de petrecere a timpului liber ca cititul, uitatul la televizor, ascultarea de muzică, nu pot înlocui nevoia biologică și socială a omului de interacțiuni cu mediul, cu nevoia de a se afla în afara spațiului privat, de aceea trebuie încurajată dezvoltarea unui cadru propice pentru socializare (mai puține mașini, trafic mai lent). Autoritățile publice vor demara un proiect foarte mare, bulevardele Șoseaua Iancului și Șoseaua Pantelimon vor fi refăcute radical. Conform proiectului, Șoseaua Pantelimon va avea mai multă verdeață, iar la capăt va fi construită o stație intermodală unde va fi cap de linie pentru toate mijloacele de transport în comun care tranzitează cartierul. Putem observa în același timp critica inițiativelor care au în vedere intervenții doar la nivel de bulevard, trafic, mașini, fără a se lua în considerare partea socială, partea care dă viață cartierului, adică oamenii.

Stilul de viață este ceea ce consumăm. Nevoile de natură culturală, înțelegem în sensul restrâns al noțiunii nu au fost identificate. În această direcție putem spune că viața tinerilor, în anumite limite, se conturează în jurul cărții și a filmului- teatrul mai puțin. Le sunt mult mai accesibile cinema-urile din mall-urile vecine, decât frecventarea teatrului. Prin activitățile pe care Make a Point le propune, se dorește o rupere/deconectare a individului de spațiul privat și aducerea lui în spațiul public, unde activitățile în aer liber,

cele necesare (mers la piață, la magazine, la spital) și cele opționale(o simplă plimbare prin parc), să fie completate de activități sociale (întalnirea cu alți oameni în diverse spații din cartier).

Parcul Sfântul Pantelimon

Aproape de Piața Delfinului a fost amenajat spațiul de lângă lac de către Primaria Sectorului 2 în ceea ce acum se numește “Parcul Sfântul Pantelimon”(22 octombrie 2011). În spațiul de lângă lac au fost plantați copaci, au fost reamenajate alei. Parcul a fost iluminat prin stâlpi dotați cu panouri solare și au fost amenajate parcele cu flori, dar și spații de joacă (leagăne, balansoare, bare de sprijin) pentru copii. Deschiderea parcului a fost însoțită de un spectacol de cântece și dans. Toate acestea fac posibilă adunarea oamenilor de toate vârstele și scoaterea lor din mediul privat, generând astfel fluxuri de oameni și de activități de interacțiune – socializare, observație și joacă. Micii și berea sunt alți factori catalizatori în mobilizarea oamenilor de vârstă a doua la acest tip de eveniment. De altfel, evenimentele organizate de Primărie în spațiile verzi se conturează în jurul culturii populare – cultura ce presupune în principal muzica, dans, bere și mici. Oportunitățile de entertainment oferite sunt de cele mai multe ori apreciate de oameni care participă și le văd ca un bun prilej de destindere.(“Foarte bine că se organizează. Ies din bloc direct în parc și mă bucur de muzică, de prezența oamenilor. Mai rădem și ne mai bucurăm și noi.”. D.N.). Amplasarea parcului în vale, chiar între lac și blocuri are o vizibilitate mare în rândul celor care locuiesc în cartierul de vis-a-vis.

În trecut, zona era cunoscută sub denumirea de “ștrand”, datorită faptului că mulți dintre cei care veneau aici făceau baie în lac. Treptat, a fost abandonată și lăsată în paragină, devenind un spațiu al gunoaielor și a locuirii clandestine. Locuirea clandestină aduce după sine o reconfigurare mentală a spațiului în rândul locuitorilor. Până de curând, spațiul din spatele pieței si din proximitatea lacului fiind considerat “o zonă dubioasă, plină de gunoaie”. (“Nu îmi lăsam copilul acolo la joacă”).

Alte parcuri

Parcurile în cartierul Pantelimon sunt 6 la număr: Parcul Florarilor, Parcul Sfântul Pantelimon, Parcul Pantelimon, Parcul Morarilor, Parcul Sticlăriei și Parcul Național “Lia Manoliu “. Înainte de a se construi terenurile de tenis, de fotbal și facilitatile pentru sport, exista chiar în proximitatea stadionului Național, un spațiu verde pe care copiii îl numeau *La Riviera*; aici se dădeau cu bicicleta sau cu sania.

În urma interviurilor și cum era de așteptat, activitățile de petrecere a timpului se desfașoară în parcul de langă zona în care locuiești. Copii din zona de după Șoseaua Pantelimon și care locuiau în zona parcului Florilor numeau parcul Morarilor, ca fiind “parcul de vis-a-vis”, în timp ce copii din Morarilor îl numeau Hățișului; nu prea aveau voie să îl frecventeze datorită etichetei de “rău famat” dat de părinți. Iar cei care locuiau în zona de centru a cartierului, se raportau la Parcul Pantelimon ca fiind parcul din

capăt. Același parc era considerat la vremea respectivă ca fiind “Herăstrăul Pantelimonului”.(“Apoi lumea venea aici cu familia, în fiecare weekend. Erau mulți, dar era liniște, plăcut. Și se stătea de dimineată până seară.”). Toate aceste parcuri sunt echipate cu mobilier urban de joaca (colorat și vesel, cu o poveste în spate), comparativ cu perioada de dinainte, unde vechile generații de copii se jucau printre metale și betoane. Mentionăm prezența acestor terenuri de joacă în întreg cartierul Pantelimon, între blocuri, lângă bulevarde.

Am observat că aceste spații sunt ocupate în timpul zilei de copii însoțiți de mame sau de bunice iar în timpul serii de adulți care se întâlnesc la o sămânță și de adolescenți care se strâng în jurul unui bidon de bere. Locul de întâlnire a adolescenților se mută de la scara blocului, care nu mai este locul perfect de întâlnire a găștilor, către locurile mai intime și mai neutre ale cartierului. Scările blocului rămân totuși importante puncte de întâlnire pe timp de iarnă, locul unde se fumează, se bea, se pălăvrăgește. Pentru copii, interiorul scării, era locul de spectacole, de întins preșul pe treptele scărilor, de dat pe balustrade, locul unde jucau cărți.

Am considerat astfel parcurile ca fiind importante spații de interacțiune și de desfășurare a activităților de petrecere a timpului liber. Am cosiderat necesară organizarea unor activități de recreere în Parcul Morarilor unde adulții și în special copii să se poată bucura atât de mediul natural oferit de parc dar și de jocurile și atelierele întreprinse (lenevit în hamac, dat în leagăn, mers pe slack-line, atelierele de origami, de insigne, de făcut codițe colorate și atelierele de percuție, ridicat lampioane chinezesti). Evenimentele au fost realizate în colaborare cu mai mulți parteneri printre care menționăm: Incubator, Asociația Komunitas, Asociația Macaia, Minor Swing, organizații care activează tot în zona activităților urbane/recreative care largesc spațiul de oportunități al oamenilor din cartier. Vom considera în continuare necesară prezența unor astfel de activități în parcurile din cartierul Pantelimon. Deschiderea spațiilor verzi pentru locuitorii cartierului este de dorit, dar mai mult ne dorim existența unor catalizatori în parc care să atragă și care să mobilizeze oameni.

Oamenii tind să se adune când sunt prezente alte grupuri de persoane, de aceea parcurile sunt în continuare populate, fiind locurile unde oamenii sunt atrași de oameni, unde se comunică, se observă, se interacționează. Altfel putem constata cum restul spațiilor publice (spațiul din fața sau spatele blocului) sunt lipsite de “întâmplări”(copii nu se mai joacă, nu mai fac ghidușii). Spațiul dintre blocuri ajunge să fie un spațiu al nimănui, în care nimeni nu mai vrea să își petreacă timpul liber. Prezența mașinilor face ca spațiul copiilor din spatele blocurilor să fie transformat în parcare, făcând imposibilă astfel prezența copiilor și a jocurilor din spatele blocului. Odată, aceste locuri erau aco-perite de păturile copiilor care se așezau la joacă (“era la modă să ieși afară cu preșul”), de cărți de desenat, de povești. Se prindeau corturi cu cârligele de întins rufe. “Înainte ne supăram că erau 3 mașini parcate în cartier, că ne ocupau terenul de joacă. Acum oricum, nu mai deranjează pe nimeni”(L.Z., 32 ani)

Fotbal

Fotbalul nu se mai practică în spatele blocului, cu baietii de pe scară sau cu cei din perimetru locuinței. Fotbalul nu mai este în exclusivitate a copiilor asa cum se întâmpla

acum câțiva ani. Fotbalul este o practică organizată, iar cine e interesat să joace acest sport trebuie să meargă la antrenamente, să participe la meciuri organizate între școli, licee, să meargă la bazele sportive care împânzesc cartierul (zona Parcului Cosmos, Granitul - Stadionul Granitul, fostul teren de antrenament al juniorilor de la Sportul Studentesc, Stadionul Metaloglobus).

Mai mult decât atât, fotbalul este practicat și de tinerii-adulți, care seara după programul de muncă, închiriază mini-terenurile cu nocturnă din cartier (plasate pe bulevardul Basarabiei în proximitatea stadionului Național, în Parcul Morarilor).

“Avem program de două ori pe săptămână. Seara de la 10 la 11.30. Termin cu munca pe seară, ajung acasă, mănânc, stau puțin cu soția și copilul, apoi mă duc să mă vad cu colegii de muncă să punem de un fotbal. Avem echipa noastră. Iar când ajungem acolo găsim alte echipe pregatite...Sunt tineri. De la 20 la 35 de ani. E mai bine așa. Decât să mă duc prin Centru Vechi să beau, mai bine fac puțină mișcare și nu se supară nici nevasta. (râde)” (G.I).

O altă intenție care merge pe direcția largirii spațiului de oportunități a locuitorilor din cartier este cea a organizării unui campionat de fotbal, proiect în care să se înscrie mai multe echipe. Dorim mai mult decât practicarea jocului în sine - punerea în contact a oamenilor din diverse zone ale cartierului.

Zona “ghetto”

Natalitatea redusă ca proces demografic, se resimte și în cartierul Pantelimon, păstrând trendul descendent. Copii nu mai pot fi observați hălăduind prin cartiere, prin spatele blocului și desfașurând jocurile copilariei ca cele de acum 10-15 ani (laptele gros și smântânos, cornetele, castelul, elasticul etc). Menționam totuși că în partea de nord-est a cartierului, în zona de blocuri de 4 etaje, în spațiu considerat “zona ghetto” a cartierului, prezența copiilor jucându-se în fața blocului este mai ridicată, iar în general viața socială mai intensă. Zonele de ghetou reflectă o mai bună coeziune între oameni, comunitatea fiind mai strânsă decât în alte zone ale cartierului. Acest fapt este reflectat de către prezența mamelor cu copii la scara blocului, discuțiile care au loc între toate categoriile de vârstă, supravegherea copiilor celorlalți vecini de către un adult, sprijinul de la scara blocului și grătarul. Interacțiunile și schimburile dintre oameni au o frecvență peste media interacțiunii din cartiere în general. În magazinul alimentar din proximitatea zonei, vânzatorul are asupra lui caietul cu datorii pentru cunoscute. Schimbul se bazează pe încredere și pe comunicare. Schimburile informale nu au la bază doar tranzacția în sine care se efectuează, dar se bazează foarte mult pe împărtășirea experienței.

Jocurile copilăriei

Pe copii, îi observi mai degrabă în parcuri, însoțiți de părinți (în special mame) și bunici, jucându-se șotron, țări sau desenând pe asfalt. De altfel, copii tind să aibe un program mai strict în ceea ce privește activitățile pe care le desfășoară în timpul liber. Urmează cursuri de înot, merg la antrenamente de fotbal, la diverse cursuri (scrimă, tir, atletism,

gimnastică) și ateliere (de pictură, de creație). (“Eu îmi duc copilul la înot la Lia Manoliu. Nu îi strică să facă puțină mișcare. Mai ales că își petrece destul de mult timp în fața calculatorului. R.V., 40 ani”). Prezența calculatorului în gospodărie schimbă mult din modul de petrecere a timpului liber, o mare parte din acest timp fiind destinat jocului electronic, internetului, filmelor, chat-ului. Mai mult, foarte multe softuri au fost create special pentru copii, cu scop educațional, încercând astfel să contribuie la dezvoltarea valorilor copiilor.

Nu argumentăm că toți copii din cartier, au un program fix de petrecere a timpului liber, în zona Pieței Delfinului fiind identificate grupuri de copii care jucau de v-ați-ascunselea dar și grupuri de copii/adolescenți în Parcul Florilor, fără ca vreun tutore să fie prezent. (“Stau de capul lor în fiecare seara aici, chiar la intrarea în parc. Se hăhăie, sparg semințe, pierd timpul de pomană. (D.N., 57 ani)”

Jocurile copilăriei din cartier, urmează același pattern, fiind generate de resursele pe care cartierul ți le pune la dispoziție. Din relatările respondenților un punct important de aprovizionare pentru confecționarea jocurilor îl reprezenta Fabrica de Sticlă, situată în proximitatea parcului Sticlăriei, de pe bulevardul Vergului.”De aici furam țevi de sticlă, de plastic și carbit. Aveam de fiecare dată probleme cu paznicul, dar ne descurcam pentru că intram prin spate pe unde eliberau ei toate deșeurile, molozul și resturile industriale. Totuși, periculos să știi! Odată s-a surpat malul pe care îl escaladam și era să mă duc cu totul în lac.” (G.C., 35 ani). Aceeași fabrică și parcul din proximitate reprezentau spațiul de întâlnire a copiilor din cartier, maidanul, locul unde jucau fotbal, atunci când terenurile din curtea școlilor erau ocupate. Tot în acest spațiu, ferit de zona de blocuri, activitățile de petrecere a timpului liber se conturau în jurul jocurilor considerate periculoase. Se confecționau pușcoaje, din doza de tractor sau combină, “tunul cu recul” (“Apoi bubuia tot parcul. Și nu era oricum! Tunul avea 1,5 lungime, cu un diametru de 20 de centimetri, iar în capăt îi puneam o cutie de vopsea pe care o găuream. Pui carbitul, torni apa. La partea cu focul ne temeam și noi. Înainte să aprindem, puneam o foaie care ardea preț de câteva secunde, iar până să ajungă flacara la gaz, noi deja ne ascundeam prin boscheți.”). Fabrica oferea țevi de PVC, materia primă pentru jocul care în urma cu 10 ani, împânzea cartierele bucureștene și cele provinciale, de cornete, de foi dictando și de matematică. Din relatările tinerilor, care în copilarie practicau jocul, putem identifica mai multe variante ale acestuia: pe echipe, individual cu tință fixă la tragere sau orientate către țintele mobile, “fetele din cartier”. Se menționează câte ceva și despre “baietii răi”, care obișnuiau să înmoaie vârful cornetelor în oja de unghii sau aracet pentru a le întări sau în cazurile extreme atașau ace sau bolduri.

Un alt spațiu important pentru cei care în copilărie se jucau prin cartier, îl reprezentau zona pietelor unde se cățarau pe “cutiile de lemn unde erau depozitate legumele și produsele agricole”, zona lacului unde mergeau “la săniuș pe gărlă” sau zona cimitirului Mărcuța de unde se aprovizionau cu fructe (corcodușe, prune, mere verzi).

Trebuie să avem desigur în vedere zona parcurilor și zona dintre blocuri. Parcurile, echipate după modele “socialiste” erau doar pe jumătate atractive (leagăne semifuncționale, bănci foarte puține, 2-3 bare de metal aruncate, topogane mari din metal), întrucât erau neîngrijite (“drogații și homeleșii se căcau mereu în turnul ăla de sus”) și în același timp periculoase.

Note din jurnalul de teren

13 iunie 2011

“În incursiunile de prin cartier, mi-am luat țeava PVC și m-am jucat cu cornetele. M-am amplasat chiar în stația lui 70 și 79 aproape de gura de metrou Costin Georgian. Și am început să rup din caietul dictando și să produc cornete. Am atras atenția celor care îmi observau activitatea. Au venit și m-au întrebat dacă pot să tragă și ei cu cornete. Mi-au zis că nu au mai tras din copilărie, și că au multe amintiri frumoase legate de acest joc. Interacționând cu țeava (element al culturii materiale) au devenit nostalgici, bucurându-se de retrăirea experienței trecute și parcă uitate”.

Jocurile nu sunt doar o activitate plăcută și spontană pe care o desfașoară copii, dar mai mult ajută la dezvoltarea psihică a copilului. Cele mai multe realizări ale unui copil au loc prin intermediul jocului, făcându-se astfel o separare mentală între acțiunile desfășurate prin intermediul jocului și obiecte. Jucăriile sunt văzute ca fiind artefacte importante din mediul cultural și social, așadar prin joacă, copii intră în contact cu instrumentele și înțelesurile culturii lor. (Irina Verenikina, 2003).

Revitalizarea jocurilor

Având certitudinea legăturii care există între locuitorii cartierului și jocurile copilăriei (caruciorul cu rulmenți, cornetele, galenele, castelul, frunza), având în vedere lipsa inovării jocurilor din perimetrul blocului în care locuiesc și de asemenea observând nostalgia declarată fața de aceste jocuri, propunem revitalizarea jocurilor și promovarea lor în cartier, atât printre cei mici cât și printre adulți. Mai mult, se dorește organizarea unor workshop-uri unde toate aceste jucării “de cartier” sa fie confecționate cu ajutorul celor care le-au folosit în copilărie, urmând ca apoi să fie reinventate și promovate într-o expoziție care să informeze despre aceste practici ludice generațiile care acum își petrec majoritatea timpului în fața calculatorului și nu știu despre existența lor. Se ridică problema riscului asociat cu unele dintre jocurile practicate de generația de copii nouazecistă și la fel producerea mizeriei în cartier de jocul cu cornete .“La ce bun un cartier curat dacă el este părăsit și inactiv. Cine să se bucure? Lumea stă mai mult prin casă. Muncă, casă, muncă, casă. Pe mame și bunici le mai vezi ieșind cu odraslele prin cartier - mai mult prin parcuri sau locurile de joacă construite de autorități prin spatele blocurilor sau între străzile periferice.” (M.T., 50 ani).

Spațiul public în Pantelimon

În urma observațiilor realizate, am constatat că în spațiile publice din Pantelimon, în spațiile de recreere sau în punctele unde contactul uman este posibil, prezența femeilor este mult mai ridicată datorită responsabilității asumate în ceea ce privește implicarea în creșterea copiilor. Din interviuri reiese că “baieții, după ce și-au încheiat socotelile cu șmechereala și combinațiile de cartier, s-au dus în afară să muncească, nu de alta, dar trebuie să fie copilul hrănit.” (D.I., 65 ani). Legat de acest aspect merită să menționam câteva lucruri despre constituirea găștilor și a identității de cartier (mai precis cea locală, pantelimoneză). Au existat câteva grupuri de cartier asociate mai degrabă cu numărul scării blocului de unde proveneau. Locul principal de dispută a acestor găști a fost Parcul Morarilor. “Dădea bine să zici că ești din bloc cu Ticu. Îmi amintesc că odată i-am zis lu unu că stau în bloc cu Ticu și m-a lăsat în pace (T. P., 25 ani).”

Găștile de cartier nu au fost un mit. Ele au existat și din ce îmi povestește paznicul din Parcul Morarilor, un bărbat la vreo 30 de ani, erau organizate după poziția blocurilor față de lac. Parcul era desigur locul de dispută fiind în același timp un puternic loc de interacțiune socială, zona de conflict fiind în același timp locul preferat pentru realizarea combinațiilor. Se juca barbut, se făceau tranzacții cu țigări de contrabandă.

Găștile nu le mai vezi. Au îmbătrânit, baieții s-au căsătorit și au copii. Băstinașii cartierului din generația optzecistă au plecat prin afară la muncă, lăsând mamele să își crească odrasla în cartier. Noile generații sunt crescute și de bunici, dar cu toate acestea prezența copiilor în cartier nu este foarte vizibilă. Îi vezi în parcurile de joacă special amenajate, în timpul anului scolar, la grădiniță, în locurile de joacă special amenajate pentru ei. Dar altfel, prezența lor în spațiul public din jurul blocului este aproape inexistentă.

Partea de nord a cartierului

În partea de nord a cartierului Pantelimon, după “blocurile gri” realitatea este surprinzătoare. Activitățile de petrecere a timpului, a oamenilor din cartier, sunt diverse, desfășurându-se la poalele lacurilor Fundeni 2 și Pantelimon. Lacurile sunt despărțite de un pod, ce leagă partea de nord est a cartierului de comuna Dobroești, din județul Ilfov. Comuna poate fi considerată una dintre cele bogate cu un mix de populație rurală și una venită din vecinătatea orașului, casele având un aer de case din suburbiile din State Unite.

Tot între cele două entități, cartierul și comuna, se găsește o piață. Dobroești, cum i se zice, în acest moment este un spațiu dedicat doar comercializării fructelor și legumelor. Până în anul 2005, în acest spațiu și în vecinătatea lui, funcționa un târg de vechituri, care se întindea de la zona Cora și până la marginea comunei Dobroești.

Aici, populația care comercializa de la ouă proaspete de țara și ceaiuri tămăduitoare până la schiuri și electrocasnice, provenea atât din spațiul cartierului cât și din cel rural. Activitatea târgului s-a încheiat odată cu o decizie luată la inițiativa autorităților locale de a opri procesul economiei informale în cartier.

De altfel, în urma interviurilor realizate reiese că în această piață, după ‘89 și înainte se realizau “combinațiile”, ca strategie de supraviețuire în cartier. Unii, care dețineau obiecte din registrul electrocasnicelor, cu televizor și VCR, proiectau filme în casă, contra cost. Și așa se strângeau tinerii să vadă un film de acțiune hollywoodian. De aici a pornit și ideea de organiza în cadrul expoziției documentare *Memoria Cartierului* un cadru similar, o instalație video cu televizor-tub și VCR, instalație care a proiectat imagini de

arhiva TVR. Imaginile surprind momente din constituirea cartierului Pantelimon și activități de petrecere a timpului liber în perioada imediat urmatoare finalizării cartierului.

Aleea Pantelimon

George Zamfir

Informațiile despre Aleea Pantelimon au fost adunate în principal în urma câtorva vizite de observație, convorbiri informale cu persoane care locuiesc acolo sau se aflau în tranzit.

Zona Aleea Pantelimon este situată în partea de nord-est a cartierului Pantelimon și este parte a unui spațiu denumit și “Capătul lu’ 14”, în mod intuitiv definind spațiul ultimei stații a tramvaiului 14, dar și a tramvailor 46 și 55. Acestea reprezintă o importanță cale de transport spre centrul orașului, chiar dacă nu sunt foarte rapide din cauza liniilor neîntreținute. Aleea Pantelimon este o zonă a cărei principală caracteristică fizică este prezența blocurilor de confort tip II de înălțime redusă, peste 20. Acestea au patru etaje plus parter, în timp ce majoritatea locuințelor din cartierul Pantelimon sunt sub forma blocurilor de peste opt etaje. Acest detaliu urbanistic ascunde o realitate socială interesantă, contribuind la un tip de relaționare specifică între locuitorii blocurilor: interacțiunea între vecini din același bloc sau din blocuri alăturate pare mai ridicată decât în alte zone. Blocurile mici și alăturate par a conduce la intensificarea relațiilor, dar, în același timp, aspecte care indică un nivel mai crescut de sărăcie ar putea avea o influență, în sensul limitării mobilității în afara vecinătății. Zona Aleea Pantelimon este denumită ghetou, iar pe Șoseaua Pantelimon, T.G. spune că “cu cât te apropii de capăt, cu atât lumea e mai săracă.” Interfața dintre zona de blocuri mici și Șoseaua Pantelimon este asigurată de Liceul Lucian Blaga și cateva blocuri-turn. În partea de est este mărginită de Piața Dobroești, unde până acum doi ani a fost un târg de vechituri foarte extins. Chiar lângă piață și mai aproape de podul spre satul Dobroești este un Adăpost Social de Urgență pentru Persoanele Adulte inaugurat în 2006. O privire dinspre lac spre cartier relevă o structură de înălțime în trepte — adăposturile de urgență, urmate de blocurile compacte de patru etaje, iar apoi blocurile înalte de la Șoseaua Pantelimon. Peste strada care conduce în nord spre lac se află Parcul Cosmos. În partea de vest, zona de blocuri joase este delimitată de strada Zambilă Ioniță, pe care se află blocuri înalte, iar la nord, între lac și alee se află câteva zeci de case.

Dinspre Șoseaua Pantelimon sunt două intrări principale, una în stânga liceului Lucian Blaga, iar cealaltă este mai apropiată de stația de tramvai. Unele blocuri sunt în stare de degradare medie, au pereții scorțiți și doar un singur bloc este reabilitat termic integral, dar este nevăruit. Acesta în timp ce blocuri înconjurătoare mai înalte au trecut prin această etapă. Blocurile nu sunt dotate cu balcoane, iar unii locatari atârnă obiecte pe geam. Pe lângă acestea, multe clădiri par îmbrăcate de rufe puse la uscat pe frânghii instalate între geamuri sau pe stâlpi pe sol, în interiorul spațiului închis cu gard jos. Multe ferestre au copertine noi identice ca formă, de culoare portocalie sau albastră. O clădire are o fațetă brăzdată de antene parabolice, dar aceasta este o excepție. În jurul blocurilor sunt diverse obiecte ce indică forme de utilizare a spațiului public pentru timpul liber: fotolii, scaune, mese de lemn, grătare. Căinii vagabonzi sunt într-un număr considerabil, iar unii beneficiază de cuști sau spații amenajate pe lângă blocuri. Infrastructura de transport este bună, fiind renovată recent, iar mașinile ocupă aproape integral trotuarele din Aleea Pantelimon. Gunoaiele sunt depozitate în zone amenajate,

dar spațiile respective par a nu fi suficiente.

Activitățile comerciale mici din zonă sunt plasate pe Șoseaua Pantelimon. Pe Aleea Pantelimon există doar câteva buticuri amplasate la partere de blocuri, dar există o piață, Piața Dobroești și un hypermarket la mică distanță, la „capătul lu’ 14”. Barurile sunt rare în zonă, există un cafe-bar de zi chiar la intrare în Alee, ascuns pe laterala unei clădiri de un nivel, în care mai funcționează un amanet de bijuterii, un minimarket, un magazin de tâmplărie PVC, o patiserie, un magazin de haine și două farmacii. Într-un bloc înalt de lângă sunt două filiale de bănci și un cabinet veterinar. Pe Șoseaua Pantelimon, lângă Liceul Lucian Blaga sunt două agenții de pariuri, magazine mixte și un studio foto. Pe partea opusă mai sunt trei filiale de bănci, o farmacie, un magazin de tâmplărie PVC și un magazin mixt. Altfel, ce să zic, piețe avem și la Socului... aicea în Pantelimon nu-i nici o activitate culturală. Adică nu există nici un cinematograf! Deci de la lancelui sau capătul Pantelimonului până-n capăt aici, nici un cinematograf, nici un teatru! Numai farmacii, una lângă alta, bănci — una lângă alta, alea, jocurile alea de noroc, cazinouri, dar și astea, pariuri, pariuri sportive! Plin! [. . .] Viață culturală — zero, în tot Pantelimonul. Aicea n-are loc niciun târg! (T.G.)

Zonele de vecinătate dintre blocuri și case sunt spații preferate de bărbați de peste 40 de ani, care se strâng la discuții, așa cum am observat în timpul verii intersecția dintre străzile Florea Lazăr și Azotului, foarte apropiată de Aleea Pantelimon, unde există un magazin mixt într-o casă chiar în intersecție. Seara pe la ora 8 erau patru grupuri de bărbați care stăteau de vorbă, mâncau semințe, fumau și aveau berile lângă ei. Asemănător se întâmpla pe Aleea Pantelimon, chiar lângă zona de case, unde se termină blocurile în partea de nord, într-o duminică răcoasă de noiembrie. În fața unei curți poziționate spre Aleea Pantelimon lângă o parcare, era scoasă o masă pe care erau așezate o găină mare ambalată în caserolă, o sticlă de 1.5 litri de vin pe jumătate golită, pahare și ustensile de bucătărie. Grătarul era pregătit, iar în jurul mesei erau patru bărbați care discutau și glumeau. O femeie îmbrăcată în capot era cu câinele la plimbare, a discutat cu ei și a plecat. În scurt timp s-au alăturat alți doi bărbați. La câteva mașini depărtare de masă erau doi bărbați care meșteau la motoarele mașinilor. O zonă populată intensiv în timpul verii este și cea de pe Șoseaua Pantelimon, chiar lângă începutul Aleii Pantelimon, unde sunt amplasate două agenții de pariuri. În timpul unei vizite am observat peste douăzeci de bărbați, desfășurați pe aleea-parcare, paralelă cu Șoseaua Pantelimon, în jurul mașinilor, în dreptul agențiilor de pariuri sau așezați pe trotuare cu berile în mână.

În timp ce vara, atât bărbați, cât și femei stăteau în fața scărilor de blocuri, la colțuri sau la mese instalate pe lângă blocuri, în noiembrie se pare că bărbații sunt predominanți în spațiul public, atât cei tineri, cât și cei mai în vârstă. Băieții joacă fotbal sau baschet, în timp ce bărbații mai în vârstă stau de vorbă, verifică motoarele mașinilor sau pregătesc grătare la sfârșit de săptămână. Pe Aleea Pantelimon, un băiat de aproximativ 14 ani intra în cartier cu mama sa, probabil de la cumpărături, și s-a întâlnit cu doi băieți care mergeau în direcția opusă cu câteva sifoane de plastic goale. Băieții îl întreabă: „Ne vedem jos la un fotbal?” „Da, da, puțin mai încolo!” „Jos” e lângă Piața Dobroești, care apare ca într-o depresiune față de blocurile mici din Aleea Pantelimon, iar acolo erau deja opt băieți care jucau pase. Lângă gardul ce dă spre terenul de fotbal erau trei bărbați care făceau un grătar în spatele mașinii, portierele erau deschise, un bărbat stătea la volan și ascultau cu toții muzică populară puțin mai tare. Peste drum de Piața Dobroești, în Parcul Cosmos sunt șase băieți care joacă tenis de picior pe un teren improvizat, iar trei băieți stau întinși pe una dintre mesele de ping pong și discută. Pe terenul de baschet se joacă de antrenament, cam 3-4 băieți la un coș. Lângă teren mai erau șase băieți, trei pe bancă și trei în picioare, glumind. În parc erau doar băieți tineri

de aproximativ 25 de ani sau mai puțin.

Proiect intervenție urbană

Activitățile de petrecere a timpului liber (de loisir) pe care le propunem, se desfășoară în spațiul public și în spațiul Make a Point.

Spațiul public este văzut ca spațiu dedicat celor care îl produc iar intervenția asupra lui trebuie realizată prin consultarea locuitorilor cartierului. În procesul de dezvoltare urbană, de cele mai multe ori se pierde din vedere acest aspect, generându-se astfel schimbări, sugrumări ale spațiului, care de cele mai multe ori inhibă dezvoltarea activităților de petrecere a timpului liber și nu numai.

În martie 2011, Make a Point a încercat să aplice la Fondurile Mol cu un proiect de intervenție urbană, proiect ce presupunea amenajarea unui culoar de trecere peste fostele linii de cale ferată din zona șoseaua Vergului-Morariilor. Zona prezintă un flux mare de locuitori care se deplasează dinspre zona de blocuri ce înconjoară parcul Morariilor spre stația de metrou Costin Georgian și spre stația de autobuz (capatul lui 79 și 70). Traversarea celor 2 bulevarde (Vergului și Basarabiei) se realiza prin pământ, gunoaie, bălării. Proiectul nu a mai fost înscris, datorită statutului terenului unde urma să aibă loc intervenția. Terenul aparține unui om de afaceri care propunea în luna aprilie construirea unei piețe agroalimentare. Construcția nu s-a realizat încă (noiembrie 2011). Schimbările survenite în aria respectivă nu au întârziat să apară: proprietatea a fost înconjurată cu un gard de lemn ușor accesibil; spațiul s-a transformat în groapă de gunoi menajer; au putut fi observați oameni ai străzii locuind acolo mai multe zile la rând.

Unii oameni își doresc construirea de spații verzi. Între timp, în acest spațiu s-a realizat o pavare cu beton al terenului de tranzit. Având în vedere statutul terenului și lipsa inițiativei proprietarului, cât și problemele sesizate mai sus, Make a Point propune organizarea zonei, prin mobilizarea resurselor umane din cartier. Amenajarea unei zone de spațiu verde ar facilita oportunitățile de întâlnire dintre oameni, permițându-le astfel să se găsească și altfel decât în tranzit: vorbind, interacționând, observându-se, jucându-se, schimbând informații. Mai mult, spațiile publice, pot fi puncte importante în procesul de mobilizare a resurselor umane. Astfel, se dorește formarea unui grup de inițiativă care să rezolve problema spațiului prin sesizări sistematice făcute autorităților publice și prin înaintarea de propuneri de reamenajare a spațiului. Dezvoltarea spațiului pentru timp liber se poate realiza prin implicarea localnicilor. Astfel, lărgirea spațiului de oportunități, ca obiectiv Make a Point, se realizează și prin intermediul actorilor din cartier, nu numai prin acțiunile întreprinse de Asociație.

Spațiul cartierului

Oportunități

Acțiunile pe care le propunem, au la bază dorințele actorilor, observate sau exprimate. De asemenea, acțiunile vizează atât locuitorii cartierului (dar care își desfașoară o bună parte a vieții sociale și culturale în centru) cât și celor care nu locuiesc în cartierul Pantelimon încercând astfel să îi punem în contact cu realitatea cartierului periferic din partea de nord-est a orașului. Scopul este unul precis, acela de a pune individul în ipostaza de a își reevalua stereotipurile legate de cartier, cele generate de mituri urbane și de media. Într-o rubrică dintr-un forum dedicat cartierului Pantelimon se discuta problema efectelor generate de un reportaj TV care pune în lumina proastă cartierul Pantelimon, fiind catalogat drept rău famat, cu droguri și cămătari, pentru a scădea valoarea pieței imobiliare din zonă.

Mai mult cei din afară care vizitează cartierul (cu capital cultural, economic și social ridicat) prin participarea la activitățile desfășurate de Make a Point, intră în contact cu un spațiu divers, complex și dinamic.

Dinamica este data în principal de motorul economic și mai puțin de cel social, mediul fizic fiind dominat în special de spații comerciale (bănci, farmacii, magazine, florării etc.) și mai puțin de spații de recreere (singurele spații de acest gen pot fi considerate parcurile sau locul din fața chioșcului unde se strâng oamenii și stau la șuetă). Din acest punct de vedere, spunem despre Pantelimon că este un spațiu lipsit de o structură a “crâșmelor” generatoare de social sau a spațiilor în aer liber unde se pot organiza concerte pentru locuitori (potențial de interacțiune și schimb de informație).

Cum diversifici gama de activități de petrecere a timpului liber, într-un cartier dormitor, cu spatii publice administrate privat și mai putine spații administrate public? Infrastructura oferită de cartier, pentru diversificarea activităților este una generoasă: 1.cea de interior, prin spațiul Make a Point, dar și potențialul avut de spațiul industrial din cartier (fabrici, hale, depozite) care nu mai este folosit, dar care este dat spre închiriere; 2.cea de exterior, bogată în parcuri, terenuri virane (mai ales cele din preajma lacurilor ce mărginesc partea de nord-est a cartierului). Nu întâmplător, Primăria Sectorului 2, are în proiect amenajarea unei plaje în parcul Pantelimon pe o suprafață de 10.000 de metri pătrați. Parcul trece printr-un proces de reamenajare (prezența dalelor de piatră în formă de semicerc ca suport pentru băncile noi, așezate una de cealalta la aceeași distanță). Despre acest posibil proiect nu s-a discutat cu locuitorii din Pantelimon, dar din interviurile realizate, parcul Pantelimon era perceput, vara, ca alternativa plecării la mare. Altfel, locuitorii cartierului, foloseau parcul ca mijloc de evadare din oraș, mergând pentru plaja, în special cu familia. Ieșirea în Parcul Pantelimon era o activitate de familie, fiind în același timp un prilej de picnic, acțiune generatoare de activități de timp liber în aer liber (plimbatul cu barca, pedalatul la hidrobicicletă, înot, pescuitul, fotbalul, grătarul, jocul de cărți, tablele și șahul). Toate aceste activități sunt percepute ca forme ale culturii, deci implicit forme ale consumului cultural, într-o accepțiune mai largă.

“Dar ce mă mai duceam în parcul Pantelimon. Liniște, aer curat. Își vedeau cu toții de treaba lor, era frumos. N-am mai fost pe acolo de ceva vreme. Nu mai sunt tânăr. Acum dau o fugă până în parcul Titan, ca e aproape. Eu nu prea înotam, dar erau mulți care se bălăceau în apă.” (D.R.)

Dorințele exprimate ale actorilor urbani

Gentiana Albotă

La capitolul dezvoltarea cartierului sugestiile locuitorilor cartierului au mers în direcția construirii mai multor școli și grădinițe, construirea de locuri de parcare și deschiderea/redeschiderea unei fabrici pentru a crea locuri de munca în cartier.

Notă de jurnal

“Una dintre persoanele intervievate, lucrând în construcții, se simtea mândră de fiecare dată când povestea de un proiect făcut în cartier, se putea vedea deci dezvoltarea unei mai mari apartenențe la cartier, prin faptul ca lucra în cartier și schimba cartierul în bine: “visul meu cel mare a fost să lucrez la Arena (Stadionul Național)”.

Un proiect considerat important de către locuitorii Pantelimonului, ce ar trebui să continue este cel care are în vedere amenajarea locurilor de joacă construite între blocuri, prin care se creează nu numai un spațiu de interacțiune și joacă pentru copii, dar să rezolve și problema mizeriei care există între blocuri.

O altă sugestie a fost construirea câtorva tarabe în care piața ambulantă/informală de la spitalul Sf. Pantelimon (pană la capătul tramvaielor) să fie organizată, unde să poată veni țărani să-și vândă marfa, dar fără să plătească locul (acesta fiind motivul pentru care stau pe stradă și nu într-o piață amenajată). Piața de la Morarilor se află în zona centrală a cartierului, cu toate acestea nu este foarte frecventată de oameni. “O piață foarte mică, nu prea generoasă. Sunt 1, 2 tarabe cu fructe și legume, o vitrină frigorifică în care sunt ceva lactate, alta cu mezeluri și produse din carne, vreo 2 magazine, din care un Pet Shop și un magazin alimentar și cam atât. Aflăm mai târziu că este construită de aproximativ un an, iar că oamenii din zonă preferă să meargă la Piața Delfinului care e mult mai bogată”.

O nevoie constant menționată a fost cea de cluburi și discoteci pentru tineri, “nu au unde să fie atrași, să aibe unde să iasă, să danseze”, deși multe îndoieli au fost ridicate în privința celor care ar frecventa astfel de locuri. Aici a fost menționată nevoia unei selecții în privința tinerilor ce ar putea avea acces la aceste cluburi dar și atunci când vine vorba de teatru sau cinema, “ar veni unii oameni nepotrivți (...) în loc să faci bine, faci rău”.

Au existat multe sugestii și idei în ceea ce privește regenerarea vieții culturale a cartierului, cea mai des menționată fiind construirea unui corp la Cora în care să existe un cinematograf, după modelul altor mall-uri. Mulți au spus că acesta ar fi important pentru tineri dar că și ei s-ar duce (unii cu mențiunea că “depinde ce se dă”).

Intrebați direct, s-a răspuns că un teatru în cartier nu ar strica (și că așa nu ar mai exista problema întoarcerii târzii din centru). O sugestie a fost existența unui teatru independent și implicat social, după cum e cel din Militari, dar o parte din locuitorii cartierului exprimându-și grija față de posibilitatea unor montări “prea contemporane”.

Alte nevoi culturale care lipsesc momentan din structura cartierului sau care se găsesc la scară redusă, dar pentru care a fost menționat interesul sunt legate de deschiderea mai multor biblioteci și librării/standuri cu cărți : “sunt deja multe la Obor, ar putea fi și la noi”. Și locuri unde să poată ieși sau unde să se poată întâlni oamenii mai în vârstă.

A fost constatată și lipsa de restaurante (“la asta stăm prost”) sau cantine în comparație cu alte cartiere, iar dacă acestea ar exista, oamenii care lucrează în cartier ar avea unde să mănânce la prânz (“înainte a fost la noi locul Dacia, Marea Neagră, aveau mâncare caldă”), iar localnicii ar avea unde să iasă din casă când vremea nu este bună pentru ieșirea în parcuri.

Lângă stația 205, de pe Șoseaua Morarilor, vis-a-vis de Postavărie, răsare în fața vechilor spații industriale, restaurantul Morarilor. Ne-am concentrat atenția asupra lui, pentru ca la prima vedere pare a fi singurul loc din cartier unde lumea petrece. Muzica este live și se încadrează în sfera celei lăutărești/balcanice, vibrațiile tranzitând întreaga zonă cuprinsă între Intersecția Morarilor și Piața Costin Georgian. Maneaua nu lipsește nici ea. Oameni de vârstă medie au fost observați cântând, dansând, simțindu-se bine. Locația este destinată în special botezurilor, nunților și petrecerilor de cartier. O locație mai pretențioasă pentru servirea unei cine sau pentru organizarea unei nunți este restaurantul cu specific românesc “Moara lui Bucur”. Aici se ascultă muzică de taraf sau populară, bucatele sunt tot din registrul celor românești, iar priveliștea este una pantelimonieză. Altfel, crășmele nu prea le întâlnești prin cartier, doar câte una două pitite prin spatele blocurilor.

Deși în toate mediile auzi vorbindu-se despre muzica de cartier, aceasta lipsește sau în cele mai multe cazuri o poți surprinde izolat, “la o spălătorie auto”, “la un restaurant”, “explodând dintr-o mașină tunată” sau în “zona de ghetto”.

Cartierul Pantelimon are în mod clar potențial, datorită unei bune organizări a utilităților, a spațiilor verzi și altor spații (industriale) ce pot fi utilizate pentru implementarea de proiecte, dar mai ales datorită atașamentului locuitorilor față de cartierul lor și a faptului că nu ar vrea să se mute în altă parte. Dacă locuitorii ar avea și opțiuni culturale în cartier, locuri unde să iasă pentru socializat, să se cunoască sau să se organizeze în acțiuni civice, ar fi nu numai comod dar în mod clar cartierul s-ar dezvolta mai mult în direcția culturală.

Pescuitul

Prezența oamenilor în preajma lacurilor a fost sesizată și în partea de nord a cartierului care este mărginită de lacurile Fundeni. Bătrâni, adulți, copii, tineri au fost observați aici, desfășurând activități din cele mai diverse: pescuit, înot, plajă, păscutul animalelor. Zona observată se află la intersecția dintre lacurile Fundeni și Fundeni 2. Lacurile sunt despărțite de un pod care leagă partea de nord a cartierului de comuna Dobroești. Menționăm vecinătatea cartierului cu această comună pentru a înțelege mai bine interacțiunea care se constituie între localnicii ruralului și actorii urbani, într-un spațiu comun, de petrecere a timpului liber sau un spațiu care oferă resurse necesare supraviețuirii.

Dacă oamenii din Dobroești folosesc spațiul din proximitatea lacului pentru a-și hrăni animalele sau pentru a pescui, locuitorii din Pantelimon îl folosesc cu precădere pentru activități de loisir (plaja, înot, iarbă verde, pescuit sportiv). Ambele categorii de beneficiari par a trăi în armonie în spațiul studiat, fără a genera conflict. Femeile la vârsta a doua fac plajă printre vacile care pasc, tinerele practică nudismul în proximitatea pescarilor.

Pescuitul se practică “de când lumea e aici în zonă”, pe o parte a și pe cealaltă a lacurilor, în toate anotimpurile. (“Pff, vara toată lumea din comună iese la pescuit și apoi să vezi

ce bun e peștele la grătar”.)

În lunile de iarnă în jur de 30 de oameni au fost observați pescuind la copcă pe lac, având asupra lor toate cele necesare: toporul pentru spart gheața, PET-ul de bere, plasa, instrumentele de pescuit, momeala și scaunul de așteptat. Peștele se găsește din abundență, datorită fluxului mare care se revarsă din celelalte lacuri. Există totuși nemulțumiri ale localnicilor legate de peștele care e acum și care era odată. “Înainte erau mai multe specii, era diversitate mai mare și era mai palpitant să pescuiești. Acum au bagat bibanul african, care îi mănâncă pe ceilalți. Se găsește, dar nu e la fel de gustos.” (D.V., 53 ani).

Prinderea peștelui este o activitate solitară, practică în special de bărbați și presupune înțelegerea instrumentelor folosite: lansete, plase, convertoare electrice performante. Pe lângă activitatea solitară de pescuit, mai pot fi întâlnite acțiunile de braconaj, mai ales în zona lacului Pantelimon. Concesionarii lacului au sesizat aceste probleme, zeci de pești morți fiind găsiți pe malurile lacului: “deseori găsim plase întinse pe sute de metri de apă” (concesionar lac).

O problemă care merită sesizată, ține din nou de statutul lacurilor, care o parte din ele sunt concesionate investitorilor, altele fiind proprietate privată. “Concesionarii de azi, sunt cei care plăsuiau la greu până să obțină concesiunea pe acel lac, scoțând în jur de 40 de tone de pește pe an, cu ajutorul plaselor monofilament și a vestitelor cange, scule speciale de japcă.” (T.I., 50 de ani).

Am vrea să mai adăugăm o notă informativă privind legea construirii lângă lacuri. Legea spune că, construirea de case sau blocuri trebuie făcută la o distanță minimă de 50 de metri de luciul apei. Conform legii orice luciul de apă are nevoie de o zonă de protecție și întreținere continuă de minim 10 metri. Lacul este un bun comun (promenadele) și are nevoie de spațiu tehnic (zona de protecție).

Piața de pescuit Morarilor

Importanța acordată pescuitului pe marginea salbei de lacuri este subliniată și de existența pieței de accesorii de pescuit și momeli de la Morarilor, piață care pe timp de vară-toamnă este deschisă non-stop. Piața a fost deschisă în anul 2009 și este situată la intersecția străzilor B-dul Basarabia, Șoseaua Morarilor, Lucrețiu Pătrășcanu și Șoseaua Vergului. Se găsește în proximitatea pieței agroalimentare Morarilor și McDonald's. "E cel mai bun loc pentru cumpărarea momelii. O găsești și pe cea vie: viermi , râme, coropisnite, lăcuste, pești, dar și pe cea materială: porumb, pufuleți, lingurite, twistere, voblere, pătrăci. Firul o să fie cu siguranță intins." (D.V., vânzător în piață).

Fluxul cel mai mare de cumpărători îl întâlnești la primele ore ale dimineții 04:00 - 07:00, acesta fiind și intervalul de timp în care piața este cea mai frecventată. Profilul celor care vin în piață este divers, de la cei cu venituri ridicate care practică pescuitul ca sport în bălțile special amenajate de lângă capitală sau în Delta, până la cei cu venituri modeste care practică pescuitul pentru "supraviețuire". Nu vrem să îi dihotomizăm pe cei care vin în Piața de Pescuit, dar acestea sunt categoriile cele mai des întâlnite, cei care practică pescuitul din motive economice și cei care îl practică din motive de petrecere a timpului liber. "Îmi iau momeala și am plecat pe lacul Cernica cu prietenii. Astăzi nu e niciun concurs. Altfel îmi place să merg și să particip în competiții." (D.P., 40 ani). "Ies și mai dau la pește, ca să am ce sa îi pun nevastei în cratiță. E greu, iar peștele ăsta ne mai salvează!" (P.R., 54 ani).

Ce se întâmplă în piață atunci când fluxul de vizitatori este redus?

Vănzătorii, locuitorii ai cartierului sau din alte zone ale Bucureștiului, atunci când nu există cumpărători, își petrec timpul liber jucând table, șah, remi sau se conversează cu vecinii din piața agroalimentară sau cu cei care pe timp de vară vând legume și fructe la marginea bulevardului. Activitatea comercială de tip bulevard nu este reglementată în totalitate, zona reprezentând un cadru propice pentru dezvoltarea economiei informale.

Având în vedere că pescuitul este o practică des întâlnită în cartier, susținută și de existența pieței, care pune la dispoziția amatorilor toate instrumentele necesare pentru desfășurarea sportului, ne-am gândit ca organizarea unui concurs de pescuit s-ar potrivi cu specificul zonei, încurajând încă odată interacțiunile dintre oameni.

Hărți mentale

Am solicitat rezidenților din Pantelimon să deseneze liber harta cartierului. Mai mult decât o joacă am vrut să vedem care sunt principalele repere ale cartierului și cum poate fi Pantelimonul împărțit în mai multe zone relevante pentru locuitori, desigur analizând prin intermediul interviului sau a discuțiilor informale și percepțiile legate de aceste zone.

Se poate observa o segregare la nivel de percepție a zonelor cartierului Pantelimon, principalele bulevarde care traversează spațiul (șoseaua Pantelimon, bulevardul Basarabia, Chișinău, Șoseaua Vergului) dar și parcurile (Morarilor, Florilor, 23 August) reprezintă punctele de legătură între elementele care constituie zona studiată. Observăm, de-a

lungul marilor bulevarde, desenată arhitectura unui spațiu organizat, standardizat, uniformizat.

Din analiză reiese că peisajul urban din cartier este unul complex și divers, pe lângă obișnuitele blocuri socialiste, elementele care îl constituie formându-se în jurul parcurilor, a spațiilor industriale, a spitalelor, bisericilor, a lacurilor, a spațiilor comerciale, a mijloacelor de transport în comun, a școlilor și liceelor. Toate aceste elemente puse împreună, în special prezența lacurilor în partea de nord-est, diferențiază Pantelimonul de celelalte cartiere ale Bucureștiului și în același timp potențează desfășurarea activităților de petrecere a timpului liber în cartier. Prezența parcurilor, a salbei de lacuri, a terenurilor de fotbal, a spațiilor industriale formează un cadru propice pentru dezvoltarea unui cadru de acțiune.

Parcurile apar constant pe hărțile desenate și nu întâmplător, întrucât ele sunt principalele zone de întâlnire și de petrecere a timpului liber. Însă la nivel de percepție parcurile sunt plasate diferit în mentalul oamenilor, acest lucru fiind determinat în principal de zona în care aceștia locuiesc. Pentru locuitorii care stau în partea de nord-est a cartierului și care folosesc metroul de la Costin Georgian și troleele 70 și 79, parcul Morarilor este mai degrabă un spațiu de tranzit, ascuns între blocuri. De altfel parcul Morarilor apare prepondent pe hărțile celor care locuiesc în această zonă. Alături de acest parc, apare și cel de vis-a-vis, de peste șoseaua Pantelimon, “Hățișului ” cum i se zice. Un element important semnalizat pe hărțile în care este reprezentat acest parc îl constituie statuia cu țăranul înfometat, statuie ce reprezintă revoltele din 1907.

Întreaga zonă din nord de după șoseaua Pantelimon, de la de ghetto (capătul lui 14), parcul Cosmos, parcul Hățișului, până în spate la Piața Delfinului (aproape de Baicului) era considerată rău famată de către cei care locuiau pe partea cealaltă a străzii, interacțiunile cu aceasta parte a cartierului fiind destul de limitate. Acum Piața Delfinului ocupă o poziție foarte importantă pe harta spațiului studiat, fiind de altfel singura piață, alimentată corespunzător. Deși mai există și alte piețe în cartier, oamenii preferă să vină aici pentru că găsesc de toate și pentru că este mult mai ieftin.

Tot în partea de nord, lângă lacuri apare biserica Mărcuța. Fosta mănăstire Mărcuța se află în apropierea parcului Florilor și a fost construită între anii 1586-1587. Împrejmuită de un zid vechi de apărare, parțial vizibil și astăzi, biserica veche urmează a fi transformată în muzeu (pentru că „nu are capacitate destulă”, fiind neîncăpătoare pentru numărul mare de enoriași și pentru că, fiind foarte veche, necesită a fi restaurată), iar slujbele urmează a fi ținute în biserica nouă, amplasată în curtea exterioră vechii cetăți fortificate.

Deși nu mai există, fiind demolat și urmând a se construi un mall, spațiul industrial Electroaparataj rămâne în mentalul oamenilor de vârstă a doua un punct important de reper în cartier, cu toate că el nu mai există. Acest fapt este dat de poveștile care se constituie în jurul fabricii Electroaparataj. Celelalte spații industriale apar mai rar semnalizate pe hărți, acestea neocupând un rol foarte important în reprezentările cartierului.

Spațiile comerciale Cora Pantelimon și XXL sunt considerate de către locuitorii cartierului drept emblematice pentru cartier fiind “locurile de care toți bucureștenii știu”. Acest lucru se datorează și poziționării acestora în proximitatea capătului 14 și a autobuzului 104. Structura “crâșmelor” generatoare de social lipsește din reprezentările locuitorilor din Pantelimon, club Mercury fiind singura specificație.

Repere în cartier

observații efectuate de voluntarii implicați în cercetarea socială

Piața Morarilor

“Ajungem în spatele Mc Donald’s-ului și Piața Morarilor, împrejmuită de o puzderie de standuri cu articole de pescuit. Lângă un stand, erau puse câteva mese și scaune, unde niște bărbați care aveau între 35-40 de ani jucau Remi. Anei i se face poftă, dar se abține. Trecem prin dreptul lor și unul ne apostrofează în spaniolă : « Ola, que tal ? ». Mergem mai departe și intrăm în Piața Morarilor. O piața foarte mică, nu prea generoasă. Sunt 1, 2 tarabe cu fructe și legume, o vitrină frigorifică în care sunt ceva lactate, alta cu mezeluri și produse din carne, vreo 2 magazine, din care un Pet Shop și un magazin alimentar. Și cam atât. Aflăm mai târziu că este construită de aproximativ un an, iar că oamenii din zona preferă să meargă la Piața Delfinului, care e mult mai bogată.” (Simona Gal, 15 iunie)

Metafora vieții

“Am ajuns pe la 18.30 în cartier, cu 101, autobuzul care leagă cartierul Colentina – Obor – Pantelimon– Bd. Chisinău – Titan. Am coborât la intersecția Șos. Pantelimon cu Șos. Iancului, unde este un mic parc amenajat în jurul unei fântâni arteziene cu lalele metalice, “Metafora vieții”, după cum era menționat pe o plăcută în fața lor. Copaci, bănci, la intrare erau amenajate jocuri pentru copii, tobogane, leagăne, căsuțe etc. Jocurile pentru copii sunt din lemn colorat sau dat cu baie. E și un gard colorat, din scânduri din lemn, care delimitează zona copiilor de restul parcului. Toate spațiile de joacă sunt pline de copii. Multe persoane în vârstă cu nepoții, mame cu copii între 2-5 ani în părculeț. În centrul parcului, băncile erau așezate în jurul fântânii. Erau ocupate în principal de persoane în vârstă, care stăteau câte 2-3 și povesteau. Doar 4 tineri pe 2 bănci diferite. Între timp, 2 dintre ei au plecat.

Câțiva copii se dau cu bicicletele, se joacă în grupuri mai mici. Bunicii (văd mai multe bunici) stau pe bancă, povestesc, îi supraveghează). La leagăne, copiii mai mici sunt ajutați de părinți (doar 2 cazuri și de fiecare dată tatăl). Trei copii se joacă pe spațiul verde, între copaci. Dar sunt singurii care au încălcat spațiul verde. Unul dintre ei aprinde un chibrit și vrea să ardă o frunză dintr-un copac. Nu îi iese.” (Ana Luga, 19 iulie)

Biblioteca Metropolitană

“Am fost mai devreme la filiala Costache Negruzzi, pe Pantelimon, aproape de Șoseaua Iancului și am discutat cu una dintre bibliotecare. Mi-a povestit mai mult despre satisfacțiile meseriei de bibliotecar, e foarte atașată de biblioteca și de cartier. Lucrează acolo din 2004, înainte a lucrat la Muzeul de Istorie și locuiește în Iancului, foarte aproape.

În primele 3 trimestre au fost 12.216 volume împrumutate, 950 de înscriși la 1 septembrie 2010, 7046 de contactări între ianuarie și septembrie și 5340 de vizitatori. Sala are 4 mese și 8 locuri, 16 maxim, dacă se pun scaune pe ambele părți ale meselor. E un spațiu mic.

Mai povestea că mai sunt elevi de liceu care mai vin să stea acolo să discute. Că tineretul nu are spații în Pantelimon pentru lucrurile astea, pentru întâlniri, dezbateri, eveni-

mente, alte spații în afară de baruri. Au evenimente, dar mai degrabă pentru școli generale. Sunt deschiși la colaborări cu Make a Point, cred că dacă venim cu o propunere concretă, ar fi de acord. Spre sfârșitul întâlnirii se super-entuziasmeră că or să se mai întâmple lucruri făcute de tineri și pentru tineri. ” (George Zamfir, 23 octombrie)

Biserica Marcuța

” Vizita la Mărcuța ne-a făcut să ne simțim, pe de o parte, ca niște turiști în propriul oraș, descoperind ceva nou și frumos și pe de altă parte, ca în practică, vizitând și fotografi-ind locul, întrebând oamenii, vizitând cimitirul și uitându-ne la numele celor morți, la opulența sau simplitatea mormintelor și la fotografiile atașate crucilor. Mai aflăm că biserica veche Mărcuța se va închide și va fi transformată în muzeu pentru că „nu are capacitate destulă” și pentru că este veche și se degradează. Biserica nouă este mai mare (și are balcon!! Vor fi aduși călugări pentru biserica veche, care va intra în restaurare. Locul în care se află acum birourile va deveni spațiu de chilii pentru aceștia, iar birourile se vor muta la etajul noii construcții care se ridică în prezent lângă biserica nouă. La parter va fi o cantină, dar se pare că nu pentru săraci. Va fi un spațiu de închiriat pentru punerea mesei la botezuri, parastase etc. ” (Iris Șerban, 12 septembrie)

Cumpărături

”...cred că nu este totuși înregistrată partea în care îmi spune că merge și își face cumpărăturile din Cora și din piața Sălăjan, care este mult mai ieftină din ce spune ea decât Delfinului și preferă să meargă mai mult cu 102, care are aer condiționat și nu e niciodată aglomerat, decât să dea mai mulți bani la magazinul din cartier care are prețurile lui. Să scoată și el un profit. ” (Mădălina Muscă, 19 august)

Parcul Florilor

”Olimpiada de spart semințe sau cel puțin asta a fost reacția lu George după ce am făcut câțiva pași în Parcul Florilor, asta seară în jurul orei 21.40. Aproape toate lumea (în afară de copii care își găsiseră ca punct de joacă statuia cu țărănul înfometat) spârgea semințe. Din mers, stând pe bancă, discutând, bând bere, plimbându-și câinele, plimbându-și copii în cărucior. Și culmea- spârgeau cu toții, indiferent de vârstă, etnie, ocupație. De aici și ipoteza, că spartul semințelor e o treabă molipsitoare. În același timp, cred că e un catalizator al socializării. Oamenii cu punga de semințe în mână se mai opreau pe ici pe colo să îi salute pe vecini, să spargă o sămânță, să mai schimbe niște vorbe. Paznicii nu au nimic de comentat. Treaba cu băutul alcoolului în spațiile publice e tolerată, cel puțin în Parcul Florilor. Aveai impresia că într-adevăr asști la o competiție, animată de câinii și copii din jur. Ca să nu mai zic, ca această competiție nu se petrecea doar în parc, ba mai mult trecea de granițele acestuia. Până la intrarea în parc, un grup de adolescenți spârgeau semințe la bordură, iar un cuplu cu copii în cărucior erau în căutare de semințe: ”Poate au aici semințe! ! ”. (Cătuță Vlad, 22 august)

Concluzii

Practicile de petrecere a timpului liber sau mai bine zis practicile culturale ale rezidentilor cartierului Pantelimon se constituie în spațiul public acestea fiind conturate în jurul pescuitului, fotbalului, practicarea topless-ului, plimbatul copilului prin parc, graffiti/street art, scăldatului, turatului mașinii, mersului la McDoland’s, shopping-ului, în jurul tranzitării spațiului, practicării sportului, socializării, spartului semințelor, evadării din cartier, etc. Aceste practici produc o parte din cotidianul cartierul. Unii dintre tineri, pe lângă joacă, practicarea sportului și folosirea calculatorului mai practică street art-ul, spațiile industriale abandonate fiind principalele locații pentru dezvoltarea actului creativ. Așadar, viața culturală așa cum am exemplificat-o este puternică însă nu completă. Cu toate acestea multe dintre activități se desfașoară în mediul privat.

Lărgirea spațiului de oportunități sau atragerea individului din casă în spațiile publice de socializare și interacțiune reprezintă unul dintre scopurile Asociației Culturale Make a Point. Asociația își asumă rolul de catalizator al culturii în cartierul Pantelimon, cultura înțeasă sub toate formele sale. Organizarea de evenimente în spațiul public, activități recreative în parc (lenevit în hamac, citit o carte, percuție la bongos, ateliere de origami, ascultat muzică) sau organizarea unui concurs de pescuit, însoțite și de acțiuni concrete (curățarea parcului sau implementarea unor coșuri de gunoi în zonele de pescuit) reprezintă idei de proiecte viitoare. Procesul de implementare a unei platforme care să genereze nuclee de interacțiune în cartier, presupune cunoasterea și înțelegerea mediului înconjurător și a individului în acest context. Omul cartierului, deși pare într-un permanent tranzit, se oprește atunci când ceva se întâmplă, când este loc de interacțiune.

Spațiul public este văzut ca spațiu dedicat celor care îl produc, iar intervenția asupra lui, trebuie realizată prin consultarea locuitorilor cartierului. În procesul de dezvoltare urbană, de cele mai multe ori se pierde din vedere acest aspect, generându-se astfel schimbări, sugrumări ale spațiului care de cele mai multe ori inhibă dezvoltarea activităților de petrecere a timpului liber și a formării nodurilor de acțiune.

Urmărim facilitarea interacțiunilor dintre oameni, dar și lărgirea spectrului cunoașterii acestora în spațiul Make a Point, prin proiecții de film, expoziții de artă, ateliere pe diferite teme, concerte, seminarii, conferințe. Realizarea unor ateliere de educatie non-formală, prin care copii să intre în contact cu sunetul, desenul, reprezentările orașului, fotografia și spațiul urban, reprezintă un proiect pe care vom încerca să îl desfășurăm pe viitor, întrucât credem în expertiza copiilor asupra orașul, asupra cartierului în care locuiesc.

Propunerile menționate de către Make a Point în urma realizării cercetării, trebuiesc privite în primă fază doar ca idei, concretizarea lor depinzând foarte mult de resursele umane, de timp și financiare pe care asociația le va avea la dispoziție în următoarea perioadă. Make a Point caută să organize și să sistematizeze rolul antropologiei aplicate în activități și forme vizibile care să potențeze schimbarea socială și urbană.

Website-uri

www.adevarul.ro/locale/bucuresti/Mallul_care_fura_aerul_bucurestenilor_0_553144821.html
www.ps2.ro site-ul Primăriei Sectorului 2 București

Bibliografie

Carvașchi Ioana, (2008), „De la socialism la capitalism prin consum. Transformări în cartierul Mănăstur”

Centrul de Consultanță și Cercetare în Domeniul Culturii, (2008), „Indicele vieții culturale din România 1998-2007”

⁵⁶ Chelcea Liviu , (2008), „Bucureștiul Postindustrial – memorie, dezindustrializare și regenerare urbană”, Polirom, Iași

Collier, John (1986), „Visual Anthropology. Photography as a research method ”, University of New Mexico Press, Albuquerque.

Crewe, L. si N. Gregson, (1998). ”Tales of the unexpected: Exploring car boot sales as marginal spaces of contemporary consumption”. Transactions of the Institute of BritishGeographers 23: 39–53.

Irina Verenikina, (2003),” Child’s Play: Computer Games, Theories of Play and Children’s Development”, Australian Computer Society, Inc

Jan Gelh, (2011), “Viața între clădiri- Utilizarea spațiului public”, Igloo media, București

LaLone, Mary B., Elizabeth Godoy, Diane Halsall și Deanna Matthews (1993), “Making a Buck: Social and Economic Adaptations in an Appalachian Flea Market.” http://mlalone.asp.radford.edu/Flea_Market_Project_files/Making%20A%20Buck.pdf

Pachenkov, Oleg (1990), “What Do People Sell and Buy at a Flea Market? The Creation of Sustainability in Post-Soviet Russia” <http://www.allacademic.com>

LEGENDA

1 Postăveștea Română / Make a Point & Turnul de apă	5 Club Miramar
2 Parcul Morarilor	6 Parcul Florilor
3 Piața Delfinului / Cercul Magic	7 Parcul Sticlarilor
4 Mănăstirea Marcuța & Cimitirul fără nume	8 Parcul Cosmos